

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ: ชีวิตและงาน
Charnvit Kasetsiri: Life and Works
โดย กาญจณี ละอองศรี
Kanchanee La-onsri
January 2009

ตอนเกิดและเผชิญสงครามโลกครั้งที่ 2

อาจารย์ชาญวิทย์ เกษตรศิริ เกิดเมื่อวันอังคารที่ 6 พฤษภาคม 2484 (1941) ปีมะเส็ง ที่บ้านห้องแถว ถนนทรงพล อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ประเทศไทย ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ผู้ซึ่งเพิ่งให้เปลี่ยนชื่อประเทศจากสยามมาเป็นไทย ก่อนอาจารย์ชาญวิทย์เกิดเพียง 2 ปี อาจารย์ชาญวิทย์เกิดและเติบโตจากครอบครัวชนชั้นกลาง พ่อชื่อ เชิญ (เปลี่ยนนามสกุลเดิมจาก “แก่นแก้ว” เป็น “เกษตรศิริ”) ผู้จบการศึกษาชั้นมัธยม 8 โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย โรงเรียนหลวงแห่งแรกของประเทศสยาม ซึ่งก่อตั้งโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ่อรับราชการเป็นเทศมนตรีอำเภอบ้านโป่ง และทำการค้าขายมี “ร้านปืนบ้านโป่ง” แม่ชื่อ ฉวีรัตน์ (สกุลเดิม “เอี่ยมโอภาส”) จบการศึกษาจากโรงเรียนพยาบาลจุฬาลงกรณ์ มีอาชีพเป็นพยาบาลและผดุงครรภ์

เพียงอายุได้ 7 เดือน ทุกชีวิตในครอบครัวของอาจารย์ชาญวิทย์ ก็ตกอยู่ในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์โลก เจกเช่นชาวโลกอื่น ๆ รวมทั้ง อาจารย์ป่วย อังภาภรณ์ วันที่ 8 ธันวาคม 2484 กองทัพญี่ปุ่นบุกไทย ต่อมากองทัพญี่ปุ่นได้ใช้บริเวณสถานีรถไฟหนองปลาตุก ซึ่งใกล้กับอำเภอบ้านโป่ง เป็นที่ตั้งค่ายทหารญี่ปุ่น ซึ่งมาควบคุมการสร้างทางรถไฟสายมรณะเข้าสู่พม่า จนวันหนึ่งในปลายเดือนพฤศจิกายน 2485 ทหารญี่ปุ่นทะเลาะกับชาวบ้าน พระและสามเณร และเมื่อทหารญี่ปุ่นคนหนึ่งได้ตบหน้าสามเณร ชาวบ้านจึงเข้าปะทะกับทหาร จึงมีการต่อสู้กันรุนแรงถึงกับบาดเจ็บล้มตายจำนวนมาก ชาวบ้านถูกทหารญี่ปุ่นจับตัวไปกักไว้ที่ค่ายเป็นจำนวนมาก เหตุการณ์นี้รู้จักกันว่า "เหตุการณ์บ้านโป่ง" นายอำเภอบ้านโป่ง นายกเทศมนตรีบ้านโป่ง และพ่อเชิญ เทศมนตรี ได้เดินทางไปเจรจากับนายทหารญี่ปุ่น และขอรับตัวชาวบ้านกลับ...

ภายหลังเหตุการณ์ดังกล่าว และเมื่อถึงช่วงปลายสงคราม เครื่องบินฝ่ายสัมพันธมิตรทิ้งระเบิดลงหนักที่หนองปลาตุก แม่หอบอาจารย์ชาญวิทย์ (อายุ 3 ขวบ) และน้องชายหนีหลบภัยสงครามไปยังบ้านญาติในคลองบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ การทิ้งระเบิดอย่างหนักของฝ่ายสัมพันธมิตรเพื่อ

ทำลายค่ายทหารญี่ปุ่นในที่ต่างๆได้อย่างตรงเป้านั้น ในส่วนหนึ่งเป็นผลงานของ เสรีไทย ร้อยตรีเข้ม เย็นยิ่ง (ชื่อจัดตั้งของอาจารย์ป่วย อึ้งภากรณ์) ซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มเสรีไทย "ข้างเผือก" ในอังกฤษ ผู้ได้รับคำสั่งให้เข้ามาติดต่อกับขบวนการเสรีไทยในประเทศไทย ที่มี "รัฐ" หรืออาจารย์ปรีดี พนมยงค์เป็นหัวหน้า เพื่อหาทางตั้งสถานีวิทยูติดต่อกะหว่างกองทัพอังกฤษในอินเดียกับคณะเสรีไทย

ร.ต. เข้ม กระโดดร่มพร้อมแบกอุปกรณ์เครื่องรับส่งวิทยุลงที่จังหวัดชัยนาท ถูกชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ไทยจับกุม ถูกตั้งข้อหาทำจารกรรม และทรยศต่อชาติ ถูกซ้อม ถูกผลัดใส่ ถูกเอาปืนจี้หลัง คุมตัวมาขังล้ามโซ่ไว้บนศาลา วัดวังน้ำขาว อำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท เป็นเวลาหลายวัน จึงถูกส่งตัวลงเรือนต์ล่องแม่น้ำเจ้าพระยา เข้ามายังตึกสันติบาลในกรุงเทพฯ และด้วยความช่วยเหลือของตำรวจที่เป็นเสรีไทย ร.ต. เข้ม จึงมีโอกาสเข้าพบอาจารย์ปรีดี ทำให้ฝ่ายเสรีไทยสามารถตั้งสถานีวิทยูขึ้นที่ตึกโดม มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และสามารถส่งวิทยุไปยังกองทัพอังกฤษที่อินเดียได้สำเร็จเป็นครั้งแรก ทำให้หน่วยทหาร และเครื่องบินทิ้งระเบิดจากอังกฤษและสหรัฐอเมริกาสามารถเล็ดลอดเข้ามาปฏิบัติงานในแผ่นดินไทยได้สะดวกและแม่นยำขึ้น

สงครามโลกครั้งที่ 2... ขบวนการเสรีไทย... บทบาท ร.ต. เข้ม เย็นยิ่ง หรือ ป่วย อึ้งภากรณ์ คือผู้หมุนกงล้อประวัติศาสตร์... ขณะที่เด็กชายชาตวิทย์ เกษตรศิริ คือ ผู้ตกอยู่ในประวัติศาสตร์

เรียนหนังสือ: จากนักเรียนโรงเรียนคริสต์ สู่วิทยูเรียนหลวง และมหาวิทยาลัยสอนการเมือง

อาจารย์ชาตวิทย์เริ่มเรียน ก ไก่ ข ไข่ จากโรงเรียนเฉลิมวิทยา ที่วัดกลางปากน้ำ จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งคุณตาคุณยายเป็นเจ้าของโรงเรียน จากนั้นกลับมาเรียนที่บ้านไปอีกครั้ง โดยเริ่มชั้นประถมศึกษา 1-2 ที่โรงเรียนนาวิวุฒิกวิทยาลัย โรงเรียนแม่ชีคาทอลิก ซึ่งมีนักเรียนหญิงมากกว่านักเรียนชาย ปีนั้น คือ พ.ศ. 2492 เรียนเพียงหนึ่งปี คือเรียนข้ามชั้น ป. 1 ไป ป. 2 เพราะอ่านออกเขียนได้มาแต่โรงเรียนเฉลิมวิทยา ปากน้ำแล้ว แม่ซื้อธิการจึงให้เรียนข้ามชั้นได้)

จากนั้น ก็ได้เข้าศึกษาต่อระดับประถม 3-4 และมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ระหว่าง พ.ศ. 2493-2497 เป็นเวลา 5 ปี) ที่โรงเรียนสารสิทธิ์พิทยาลัย โรงเรียนบาทหลวงคาทอลิก มีนักเรียนชายล้วนๆและมีชื่อเสียงที่สุดในจังหวัดราชบุรี

ชีวิตอาจารย์ชาตวิทย์เริ่มต้นด้วยความเป็น "เด็กหัวเมือง" พูดเสียง "เหน่อ" อาบน้ำในแม่น้ำแม่กลองที่ยังใสสะอาด หัดว่ายน้ำจนเป็นที่นั้น และเกือบจมน้ำตายก็ที่นี่ ชอบวิ่งเล่นบนหาดทรายสวย

ท่ามกลางแม่ไม้เขียวชะอุ่ม และผู้คนอันหลากหลายทั้งไท มอญ ลาว กระเหรี่ยง แต่จิว กวางตั้ง ไหหล้า...

อาจารย์เติบโตในสภาพแวดล้อมอนุรักษ์นิยม ครอบครัวอาจารย์เป็นครอบครัวรักการศึกษา ส่งเสริมสนับสนุนให้อาจารย์ได้แสวงหาความรู้ทั้งในระบบและนอกระบบ พ่อกับแม่อนุญาตและให้เงินไปซื้อหนังสืออ่านเล่นที่ "ร้านอาเจี" ได้เกือบทุกวัน และอาจารย์ชาญวิทย์ก็ติดนิยายของ ป. อินทรปาลิตงอมแงม ไม่ว่าจะเป็นชุดเสือใบ เสือด่า หน้ากากดำ ทาร์ซานน้อย ปีเตอร์แพนเป็ยก และพล นิกร กิมหงวน ฯลฯ และ ยังติด "นิยายประโลมโลก" "ชุดลูกอนาถา" ของ จ. ไตรปิ่น นิยายทำให้อาจารย์กลายเป็นนักอ่าน เป็นคนรักหนังสือ และสะสมหนังสือ หนังสือเป็นหน้าต่างอันกว้างใหญ่ ที่ทำให้อาจารย์ชาญวิทย์ได้ฝัน ได้สร้างจินตนาการ และได้เห็นโลกกว้าง

ครอบครัว โรงเรียน และสภาพแวดล้อมในวัยเด็กทำให้อาจารย์ชาญวิทย์ ได้รับรู้ทั้งโลกใบเก่า และโลกศิวิไลซ์ ซึ่งหลอมหล่อให้อาจารย์ชาญวิทย์มีทั้งความ "รักษ์รากเหง้า" และ "ก้าวทันโลก"

เมื่ออายุ 14 ปี พ.ศ. 2498 อาจารย์ชาญวิทย์เดินทางเข้ามา "ซบตัว" ที่กรุงเทพฯ มาสอบเข้าเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ที่โรงเรียนสวนกุหลาบฯ เพื่อเดินตามรอยเท้าพ่อผู้เป็นศิษย์เก่า พ่อพาเดินในโรงเรียน ให้ดู "ตึกยาว" และเล่าเรื่องราวอย่างภูมิใจ พาไปพบปะกับเพื่อนๆของพ่อ เช่น พล.ต.ท. ต่อกศักดิ์ ยมมาศ และอาจารย์ใหญ่คือนายนพ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา

ที่โรงเรียนสวนกุหลาบฯ อาจารย์ชาญวิทย์พูดเสียงบางกอกแล้ว อาจารย์ชาญวิทย์เรียนเก่ง และเป็นความหวังของครูว่าจะเป็นผู้หนึ่งที่จะนำชื่อเสียงมาสู่โรงเรียน อาจารย์ชาญวิทย์เรียนที่สวนกุหลาบฯจนจบมัธยมศึกษาปีที่ 8 ตามคำแนะนำของพ่อ โดยไม่ได้ไปสอบเข้าโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาเมื่อจบมัธยมศึกษาปีที่ 6 เช่นเพื่อนๆคนเก่งอื่นๆ เพื่อนร่วมรุ่นที่สวนกุหลาบฯของอาจารย์ชาญวิทย์ เช่น สุรยุทธ์ จุลานนท์ ฉลาดชาย รมิตานนท์ พันัส ทศนียานนท์ และประเสริฐ บุญญาวงศ์ ผู้เป็นเพื่อนชาวลาวคนแรก

ปี 2503 เมื่ออายุ 19 ปี อาจารย์ชาญวิทย์สอบเข้าคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเลือกเรียนแผนกการทูต ซึ่งเพิ่งจัดตั้งในคณะรัฐศาสตร์เมื่อปี 2502 คณะรัฐศาสตร์ในตอนนั้นเป็นที่รู้จักกันว่า เป็นแหล่งผลิตกำลังคนเข้ารับราชการในกระทรวงมหาดไทย และกระทรวงการต่างประเทศ อาจารย์ชาญวิทย์เองก็มิได้เล็ดลอดจากการถูกระบบการศึกษาหล่อหลอมทักษะทางวิชาการและชีวิตจิตใจให้เป็น "ข้าราชการอย่างเต็มภาคภูมิ"

บรรยากาศในธรรมศาสตร์ขณะนั้นเป็นยุค "สายลม แสงแดด และยูงทอง" มหาวิทยาลัยถูกเปลี่ยนชื่อจากเดิม "มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง" มาเป็นชื่อปัจจุบันเกือบ 10 ปีแล้ว บทบาทของนักศึกษากับการเมืองถูกสลایพลังไปแล้ว นักศึกษาเอาแต่เรียนและเล่นสนุกสนาน แม้แต่นามของผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัย ปรีดี พนมยงค์ก็ต้องกระซิบพูดกัน และค่อยๆแผ่วลงๆจนไม่มีใครรู้จัก

บรรยากาศการเมืองของประเทศอยู่ในยุคเผด็จทหาร โดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่กำลังทำตนเป็น "พ่อขุนอุปถัมภ์" ประชาชน จนปราศจากความเคลือบแคลงสงสัยของผู้คนส่วนใหญ่ อาจารย์ชาญวิทย์เอง ก็ตกอยู่ในกระแสนี้ ชีวิตในธรรมศาสตร์จึงมีแต่เรียนกับเล่น เรื่องเล่นคือเป็นฝ่ายเชียร์ของ "สิงห์แดง" ในงานฟุตบอลประเพณี ซึ่งมีแต่ความสนุกครื้นเครงแบบสุดเหวี่ยง คูหูของอาจารย์ชาญวิทย์ก็คือ วิทย์ รายนานนท์ ชัช กิจธรรม วิรัช อยู่ถาวร และเพื่อนเก่าแก่จากโรงเรียนสารสิทธิ์ฯ คือ ขวัญชัย ลูลิตานนท์

4 ปีในคณะรัฐศาสตร์ แม้อาจารย์ชาญวิทย์จะเรียนปนเล่น แต่ก็เรียนเก่งสอบได้ที่ 1 จนได้เกียรตินิยมดี และได้รับรางวัลภูมิพลใน ปี 2506 อาจารย์ชาญวิทย์ยังมีประสบการณ์ระหว่างเรียนคณะรัฐศาสตร์ที่สำคัญยิ่งต่อวิถีชีวิตในเวลาต่อมา นั่นคือ กิจกรรมทัศนศึกษาฤดูร้อนที่จัดกันทุกปี ตอนเป็นนักศึกษาชั้นปีที่ 1 ก็ได้ไปเชียงใหม่ เชียงราย ขึ้นชั้นปีที่ 2 ไปปิ้ง ชั้นปีที่ 3 ไปลาวและภูกระดึง ชั้นปีที่ 4 ไปตากและสุโขทัย อาจารย์ที่องเมืองเหล่านี้พร้อมบันทึกภาพด้วยกล้องถ่ายรูปทันสมัยที่คล้องคออยู่ และอีกกิจกรรมหนึ่งคือ การเป็นกองบรรณาธิการหนังสือประจำปีของคณะรัฐศาสตร์ปี 2504 อาจารย์ชาญวิทย์ได้ทำหน้าที่ตรวจรูป จึงได้คลุกอยู่หน้าแท่นพิมพ์ในโรงพิมพ์แถวสนามกีฬาแห่งชาติ (ศุภชลาศัย) ยามว่างอาจารย์ชาญวิทย์ยังคงชอบอ่านหนังสือเป็นนิตย ต่อมาเริ่มนิยมนอ่านผลงานของ ม.ร.ว คึกฤทธิ์ ปราโมช, รงค์ วงษ์สวรรค์ อ่าน "สยามรัฐ" "ชาวกรุง" แต่ก็ยังไม่รู้จักผลงานของศรีบูรพา หรือ เสนีย์ เสาวพงศ์ ซึ่งเป็นวรรณกรรมฝ่ายก้าวหน้า หรือ ฝ่ายซ้าย

ปี 2506 อายุ 22 ปี อาจารย์ชาญวิทย์เรียนจบเป็นบัณฑิต จึงเริ่มทำงานครั้งแรก โดยเป็นข้าราชการสังกัดศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร ฝ่ายวิเทศสัมพันธ์อยู่ 6 เดือน มีผู้หญิงเป็นผู้บังคับบัญชาคนแรกชื่อ คุณหญิงนันทกา สุประภาตะนันท์ ต่อมาสอบได้และขอย้ายสังกัดไปอยู่กองกลางกระทรวงการต่างประเทศ ได้บังคับบัญชาของ ฯพณฯ วงศ์ พลนิกร สมัย ฯพณฯ ถนัด คอมันตร์ เป็นรัฐมนตรี แต่อยู่ได้เพียง 3 เดือนก็ลาออกไปเรียนต่อประเทศสหรัฐอเมริกา

นักเรียนนอกยุค 60s: จุดเปลี่ยนอันยิ่งใหญ่

ชีวิตอาจารย์ชาวนิวอิงแลนด์เปลี่ยนอันยิ่งใหญ่ เมื่อได้เดินทางไปเรียนต่อที่สหรัฐอเมริกาในปี 2508 ด้านหนึ่งเพราะอาจารย์ชาวนิวอิงแลนด์ได้รับทุนจาก Rockefeller Foundation ผ่านภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ โดยให้ไปเรียนปริญญาโททางการทูตที่ Occidental College มลรัฐแคลิฟอร์เนีย เป็นเวลา 2 ปี (2508-2510) จากนั้นให้เรียนต่อระดับปริญญาเอกด้าน Southeast Asian History ที่มหาวิทยาลัยคอร์เนล มลรัฐนิวยอร์ก 5 ปี (2510-2515) นี่คือการเลือกเส้นทางชีวิตของอาจารย์ชาวนิวอิงแลนด์ที่จะเอาดีด้านประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และยังอาจารย์ชาวนิวอิงแลนด์อีกครั้งที่จะเขียนวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเรื่อง The Rise of Ayudhya ก็ยังทำให้อาจารย์ชาวนิวอิงแลนด์ต้องยึดอาชีพอาจารย์สอนประวัติศาสตร์ที่อาจดูแสนเซย ครี และทำเงินไม่ได้

อีกด้านหนึ่ง อาจารย์ชาวนิวอิงแลนด์เป็นนักเรียนนอกในสหรัฐอเมริกายุค 60s (1960-1970) ซึ่งในบริบทการเมืองโลก สหรัฐกำลังเป็นมหาอำนาจผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดในค่ายโลกเสรี สหรัฐกำลังทำหน้าที่เป็น "ตำรวจโลก" ในการสกัดกั้นการแผ่อิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ โดยการเข้าทำสงครามลัทธิในเวียดนาม ลาว กัมพูชา และใช้ไทยเป็นฐานทัพ สหรัฐคือมหามิตรที่ไทยยกย่องบูชา เพราะเสกสรรค้ำทั้งเงิน อาวุธ ยุทธปัจจัย รวมทั้ง "ทุนไปเมืองนอก" ในชื่อมูลนิธิต่างๆ ด้วยความหวังว่าบรรดานักเรียนนอกจะรับอุดมการณ์ รั่ววิถีชีวิตที่ทันสมัยแบบอเมริกัน กลับไปพัฒนาประเทศของตนที่ยังคง "ล้าหลังด้อยพัฒนา"

แต่...สงครามในเวียดนาม ลาว กัมพูชา ทำให้สหรัฐต้องใช้จ่ายเงิน อาวุธ ยุทธปัจจัย และเหนืออื่นใดต้องเกณฑ์เยาวชนหนุ่มๆ ไปรบในดินแดนที่พวกเขาไม่เคยรู้จักแม้ในแผนที่ จึงเกิดขบวนการต่อต้านสงครามเวียดนามแพร่ระบาดในสหรัฐ โดยเฉพาะในหมู่นักศึกษาในมหาวิทยาลัยคอร์เนล ซึ่งเป็นศูนย์กลางของ "เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา" เป็นทั้งที่ฝึกอบรมและสร้างบุคลากรให้กับรัฐบาลสหรัฐในสงครามเย็น

โดยภาพรวมของสหรัฐยุค 60s ในอีกมุมหนึ่งเต็มไปด้วยปัญหา ทั้งปัญหาเงินเฟ้อ ปัญหาความไม่เที่ยงกันในด้านสังคม ปัญหาความยากจน ปัญหาคนว่างงาน และที่สำคัญคือ ปัญหาการเหยียดผิวระหว่างคนผิวขาวกับคนผิวดำ จึงเกิดกระแส "ซ้ายใหม่" (New Left) บานสะพรั่งในกลุ่มคนหนุ่มสาวในสหรัฐ ที่แสดงออกด้วยการกบฏต่อทุกอย่างที่เป็น "จารีตดั้งเดิม" กลุ่มสาวจะทุ่มเทชีวิตกับการจัดชุมนุมประท้วง เพื่อต่อต้านทั้งสงครามเวียดนาม การเหยียดผิว ประท้วงทั้งรูปแบบการแต่งกาย

ผูกเนกไท ใส่สูท สวมถุงเท้า ฯลฯ มาเป็นแต่งกายตามสบาย ห้อยลูกประคำ ไว้ผมยาว หนวดยาว สวม รองเท้าแตะ หรือที่เรียกกันว่า hippies หรือฮิปโปคน

กล่าวได้ว่า สังคมหนุ่มสาวฮิปปีเป็นสังคมของผู้ใฝ่หาสิ่งใหม่ เป็นผู้ใส่ใจกับเรื่องสิทธิมนุษยชน และเสรีภาพทางชนชั้น สังคมหนุ่มสาวฮิปปีมีศูนย์กลางความเคลื่อนไหวที่ซานฟรานซิสโก มลรัฐ แคลิฟอร์เนีย

ประสบการณ์ใน Occidental College ในแคลิฟอร์เนีย ดินแดนแรกที่อาจารย์ชาวนิติศาสตร์เหยียบย่าง ทำให้อาจารย์ได้รู้จักรูปแบบฮิปปี พร้อมกับลัทธิศาสนาของสิทธิและ เสรีภาพ สิทธิมนุษยชน ยิ่งข้ามฝั่งมายังมหาวิทยาลัยคอร์เนล ก็ยิ่งได้รู้จัก และเรียนรู้เรื่องการประท้วงอำนาจรัฐในการใช้อำนาจที่ไม่เป็นธรรม

ยุค 60s คอร์เนลมีนักศึกษาจากอุซาคเนย์จำนวนมาก นักศึกษาไทยร่วมสมัยกับอาจารย์ชาวนิติศาสตร์ เช่น ม.ร.ว อคิน รพีพัฒน์, ปราโมทย์ นาครทรรพ, บุญสนอง บุญโยทยาน, อานันท์ กาญจนพันธุ์, วิระดา สมสวัสดิ์ และปราณี เจียรดิษฐอาภรณ์ ฯลฯ ประสบการณ์ในคอร์เนลทำให้อาจารย์ชาวนิติศาสตร์ได้ร่วมกับขบวนการประท้วงสงครามเวียดนาม ได้ล้มเลิกการถูกแก้สน้ำตา และในบรรยากาศของประเทศที่เคารพในสิทธิและเสรีภาพของมนุษย์ ทำให้นักเรียนนอกจากไทยได้มีโอกาสศึกษาค้นหาความจริงอีกด้านหนึ่ง ที่เคยถูกปกปิดโดยรัฐบาลเผด็จการทหารในเมืองไทย

ประสบการณ์ในส่วนนี้เพาะบ่มให้อาจารย์ชาวนิติศาสตร์เกิดจิตวิญญาณที่อิสระเสรี และเกิดจิตสำนึกที่จะเรียนรู้และขุดคุ้ยแสวงหาความจริงความถูกต้อง อันเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการเป็นนักประวัติศาสตร์ที่มีคุณภาพของอาจารย์ชาวนิติศาสตร์ ในกระบวนการต่อต้านทางการเมืองและวัฒนธรรมในยุค 60s จะใช้สื่อสิ่งพิมพ์เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ความรู้ ความคิด และปฏิบัติการ สื่อสิ่งพิมพ์ถูกผลิตในรูปแบบวารสาร เอกสาร โบปปลิว โบแทรก และโปสเตอร์ อาจารย์ชาวนิติศาสตร์ก็เข้าร่วมเก็บเกี่ยวประสบการณ์นี้ และยังเขียนและแปลบทความที่เกี่ยวกับการต่อต้านสงครามเวียดนาม และต่อต้านรัฐบาลเผด็จการทหารระบอบถนอม ประภาส ส่งมาตีพิมพ์ในวารสารก้าวหน้า " สังคมศาสตร์ปริทัศน์ " ซึ่งมี สุลักษณ์ ศิวรักษ์ และสุชาติ สวัสดิ์ศรีเป็นบรรณาธิการ

บทความของอาจารย์ชาวนิติศาสตร์และบรรดานักเรียนนอกร่วมสมัย ได้มีส่วนกระตุ้นต่อมความคิดของเยาวชนคนหนุ่มสาวหัวก้าวหน้าในมหาวิทยาลัยในประเทศไทย แม้จะเพียงหยิบมือก็ตาม และชื่อชาวนิติศาสตร์ ก็อยู่ในบรรณพิภพฐานะ "นักคิด นักเขียน"

นอกจากนั้นแล้ว ระหว่างที่อาจารย์ชาญวิทย์อยู่ที่คอร์เนลยังเกิดอาการ "ตาสว่าง" ขึ้นเมื่อได้พบกับ "ผู้ยิ่งใหญ่" ของเมืองไทยคือ อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ผู้ถูกได้ชื่อว่าเป็นคอมมิวนิสต์ และตกอยู่ในข่ายถูกส่งสัยกรรมวิสรรคตของรัชกาลที่ 8 อาจารย์ชาญวิทย์ได้ไปพบท่านเป็นครั้งแรก ที่อพาร์ทเมนต์ที่มองปานาส กรุงปารีสในปี 2513 ท่านเพิ่งเดินทางออกมาจากเมืองจีน จากการสัมภาษณ์ท่านอย่างใกล้ชิด ทำให้อาจารย์ชาญวิทย์ประทับใจในความรู้และสติปัญญาของท่าน ทำให้ออกคิดที่เคยมีต่อท่านตามที่ประวัติศาสตร์ไทยแต่งแต้มไว้ มลายหายไปสิ้น และส่งผลต่อการสร้างผลงานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมืองไทยสมัยใหม่ของอาจารย์ชาญวิทย์ในเวลาต่อมา

ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการเมืองไทย มี "ผู้ยิ่งใหญ่" ของเมืองไทยอีกท่านหนึ่งที่กำลังมีชื่อเสียงในฐานะ "หัวก้าวหน้า" นั่นคือ อาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ อาจารย์ชาญวิทย์ยังไม่ได้รู้จักกับอาจารย์ป๋วยอย่างใกล้ชิด แต่ก็รู้จักในฐานะเจ้าของลายเซ็นตีโนธนบัตรไทยที่ใช้กันอยู่ รู้จักในฐานะหนึ่งในเสรีไทยและคนไทยคนแรกที่ได้รับรางวัลแมกไซไซ (ปี 2508) คณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ (2507-2514) ผู้ก่อตั้งมูลนิธิบูรณะชนบทแห่งแรกในประเทศไทย (2510) และรับรู้ในชื่อเสียงของท่านในฐานะข้าราชการที่ดี ชื่อสัตย์ มีความเป็นวิชาการสูง และนักประชาธิปไตยเสรีนิยมที่มีความกล้าหาญทางจริยธรรม

ในระหว่างปี 2513-2514 อาจารย์ป๋วยได้เดินทางไปแสดงปาฐกถาและบรรยายตามมหาวิทยาลัยชื่อดังในสหรัฐฯ ในฐานะนักวิจัยอาวุโสทางเศรษฐศาสตร์ คำบรรยายของอาจารย์ป๋วยปลุกเร้าให้บรรดานักเรียนไทยในสหรัฐฯ ตระหนักถึงพันธะที่ตนเองมีต่อบ้านเกิด โดยเฉพาะเรื่องการพัฒนาหลักการประชาธิปไตยอย่างสันติ และให้ตระหนักว่าความรู้ความเชี่ยวชาญของเขาและเธอเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งยวดสำหรับสังคมไทย หากสังคมไทยต้องการพัฒนาให้ทันสมัยกว่าที่เป็นอยู่ มีประชาธิปไตยมากกว่าที่เป็นอยู่ และมีความยุติธรรมมากกว่าที่เป็นอยู่

ต้นปี 2515 (ภายหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2514 โดยจอมพลถนอม) อาจารย์ป๋วยได้แสดงทัศนะต่อการเมืองไทยเข้มข้นขึ้นผ่าน "จดหมายของนายเข้ม เย็นยิ่ง" (ก.พ. 15) และเสนอแนวคิด "สันติประชาธรรม" ผ่านข้อเขียน เช่น "บันทึกประชาธรรมไทยโดยสันติวิธี" (เม.ย. 15) "เสียชีพอย่าเสียสัตย์" (ธ.ค. 15) ฯลฯ ซึ่งสรุปความได้ว่า สิทธิเสรีภาพของประชาชนทางการเมืองเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งเรียกว่า หลักประชาธรรม คือ ธรรมเป็นอำนาจ ไม่ใช่อำนาจเป็นธรรม

ซึ่งวิธีการได้มาซึ่งหลักประชากรกรรม ไม่มีวิธีอื่นใดที่ยั่งยืนถาวรเท่ากับ สันติวิธี ซึ่งมีวิธีการแยกได้ เป็น 2 ระยะ คือ ระยะที่หนึ่ง วิธีการระยะยาว คือ จะต้องพยายามพูด เขียน เรียกร้องสิทธิเสรีภาพอยู่เสมอ ทุกคนต้องปฏิบัติหน้าที่การงานของตนด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ทำประโยชน์ให้คนหมู่มาก ต้องปกป้องมิให้ประชากรกรรมเสื่อม โดยจะต้องรวมตัวกันเป็นปึกแผ่น เป็นสมาคม เป็นชุมนุม เพื่อแสวงและ สงวนสิทธิและเสรีภาพ และหากพลาดพลั้งไป ต้องมีมานะเริ่มกันใหม่

ระยะที่สอง คือ วิธีปัจจุบัน ที่ยอมแตกต่างกันไปตามกาลและเทศะของสถานการณ์ แต่กลุ่มผู้รักเสรีภาพควรสัมพันธ์ติดต่อกันอยู่เสมออย่าให้ขาดสาย และควรศึกษาภาวะและข้อเท็จจริง และความเคลื่อนไหวภายในประเทศอยู่เสมอ ควรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เมื่อใครถูกประทุษร้าย และควร จะเขียนและเรียกร้องประชากรกรรมมิให้ขาดสาย กล่าวได้ว่าแนวคิดเรื่อง "สันติประชากรกรรม" เป็นที่สนใจของบรรดาผู้มีการศึกษาอย่างมาก รวมทั้งอาจารย์ชาวนิวทรี ซึ่งประทับใจ ศรัทธาและเดินตามแนวคิดนี้ตั้งแต่แรกจนถึงทุกวันนี้

อาจสรุปได้ว่า ความเป็นนักเรียนนอกในสหรัฐอเมริกาของอาจารย์ชาวนิวทรี เปิดทั้งโลกความรู้ และจิตสำนึกที่มีต่อแผ่นดินเกิด เชกเช่นกับบรรดานักเรียนนอกร่วมสมัย

ศ. เบนาดิค แอนเดอร์สัน เรียกสภาวะทางจิตของนักเรียนนอกจากอาณานิคมหรือกึ่งอาณานิคมว่า The Specter of Comparisons หรือ "ปีศาจเปรียบเทียบหลอน" คือ เกิดสภาวะการเปรียบเทียบสภาพเมืองแม่อาณานิคม กับบ้านเมืองของตนโดยอัตโนมัติ เมืองนอกของฝรั่งเป็นแดนศิวิไลซ์ แต่มองกลับมาบ้านเมืองตนก็ดู "ล้าหลัง ดักดาน" ก็จะเกิดคำถามว่า ทำไมบ้านเมืองเราจึงไม่เจริญ ทำไมไม่ก้าวหน้า

คำตอบก็คือมีเจ้านายหรือชนชั้นปกครองของอาณานิคม คอยบงการ นี่เป็นที่มาของลัทธิชาตินิยม ที่ต้องการฟื้นฟูและสร้างชาติของตนขึ้นมา แม้ประเทศไทยไม่ได้ตกเป็นเมืองขึ้น แต่หลายส่วนก็เสมือนกึ่งเมืองขึ้น โดยเฉพาะด้านการศึกษา และนักเรียนนอกยุค 60s นี้เอง ที่มีบทบาทสำคัญในการเปิดโลกวิชาการใหม่ๆ ซึ่งอาจารย์ชาวนิวทรีก็ได้หลุดจากกระแสเหล่านี้ แต่ที่ลึกกว่าคือ ความศรัทธาในแนวคิดของสองผู้ยิ่งใหญ่ของเมืองไทย ทำให้อาจารย์ชาวนิวทรีได้ใช้ช่วงเวลาในชีวิตเกือบทั้งหมดทำงานวิชาการในรูปแบบต่างๆ ที่ก้าวทันโลกและรักษารากเหง้า ด้วยความกล้าหาญทางจริยธรรม เพื่อการต่อสู้เพื่อความถูกต้อง ความเป็นธรรม และความเสมอภาคในสังคม และในขอบเขตเหนือความเป็นรัฐประชาชาติ ด้วยความมุ่งหวังให้สาธารณชนทั่วไป สามารถเข้าถึงและมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ด้วย จนบางคนเรียกอาจารย์ชาวนิวทรีว่า "ปัญญาชนสาธารณะ "

ตำแหน่งบริหารหมายเลข 2 และ 1 ในธรรมศาสตร์

เกือบ 30 ปีของการใช้ชีวิตในบทบาทอาจารย์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อาจารย์ชาญวิทย์ยังมีบทบาทเป็นผู้บริหารควบคู่ไปด้วย ทั้งระดับมหาวิทยาลัย สำนัก คณะ และภาควิชา เริ่มตั้งแต่รองอธิการบดีฝ่ายวิชาพื้นฐานสมัยอาจารย์ป่วย (2518-2519) รองผู้อำนวยการสถาบันไทยคดีศึกษา สมัยอาจารย์เสน่ห์ จามริก (2524-2528) รองอธิการบดีฝ่าย 50 ปีธรรมศาสตร์ สมัยอาจารย์นงเยาว์ ชัยเสรี (2526-2528) รองอธิการบดีฝ่ายการนักศึกษา สมัยอาจารย์นงเยาว์ ชัยเสรี (2529-2531) คณบดีคณะศิลปศาสตร์ (2534-2537) อธิการบดี (17 มิถุนายน 2537 - 9 มีนาคม 2538) และผู้อำนวยการโครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (2542-2545)

ชื่อตำแหน่งบางตำแหน่ง มีเพียงครั้งเดียวและมีอาจารย์ชาญวิทย์เพียงคนเดียวได้ดำรงตำแหน่ง หลังจากนั้น ไม่มีการตั้งตำแหน่งดังกล่าวอีกเลย ในบรรดาตำแหน่งทั้งหลาย ตำแหน่งอธิการบดีเป็นตำแหน่งที่อยู่ในความใฝ่ฝันของอาจารย์ชาญวิทย์มาตั้งแต่เป็นนักศึกษาแล้ว เพราะอาจารย์รู้สึกว่าคุณยิ่งใหญ่ดี

อาจารย์ชาญวิทย์เคยเขียนไว้ว่า ในชีวิตการทำงานที่ธรรมศาสตร์นั้น เป็นโชคดีอย่างมหาศาลที่ได้ร่วมงานกับอาจารย์ป่วย อึ้งภากรณ์ อาจารย์ป่วยเป็นอธิการบดีธรรมศาสตร์คนแรกที่เป็นศิษย์เก่าเหลืองแดง และเป็นผู้ใหญ่ท่านแรกที่อาจารย์ชาญวิทย์ถือว่าได้รับเกียรติสูงสุดในชีวิต ได้ร่วมงานด้วยในฐานะรองอธิการบดีฝ่ายวิชาพื้นฐาน มีหน้าที่ดูแลการเรียนการสอนของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 ทั้งหมด ซึ่งเป็นปีที่สำคัญมากในชีวิตการเรียนในมหาวิทยาลัย

อาจารย์ชาญวิทย์ทำงานกับอาจารย์ป่วยในเวลาแสนสั้นประมาณ 1 ปี (พฤศจิกายน 18 - 6 ตุลาคม 2519) แต่กลับรู้สึกผูกพันอย่างลึกซึ้ง โดยเวลาไม่ใช่เครื่องกำหนดคือ รู้สึกว่าท่านเป็น "ครูบาอาจารย์" ที่มีความรักลูกศิษย์ เป็นผู้ใหญ่ที่รับฟังความคิดเห็นของคนที่ยาญน้อยกว่า เป็นสุภาพบุรุษ ไม่พูดเสียดสีใคร และไม่มีพิธีรีตอง และท่านสร้างแรงบันดาลใจให้กับอาจารย์ชาญวิทย์ และคนร่วมงานรวมทั้งคนรุ่นหลัง โดยท่านจะให้แนวทางการทำงานทุกอย่าง ไม่ว่าจะการบริหารหรือวิชาการในลักษณะ friendly persuasion คือไม่บีบบังคับ แต่ให้ผู้ร่วมงานนำไปคิดเอง และนำมาเสนอ จากนั้นจะมอบหมายความไว้วางใจให้ ทำให้ผู้ทำให้เกิดความภาคภูมิใจ ท่านย้ำเสมอว่า "ปัญหาบางอย่างแก้ได้ยากยิ่ง แต่ถ้าเราพอจะแก้ได้ แม้จะดีเพียงนิดหน่อย ก็น่าจะลองดีกว่าไม่ทำอะไรเสียเลย" วิธีการเช่นนี้เท่ากับเป็นการ "สร้างคน" ขึ้นมาใหม่ในสังคมไทย

แนวคิด วิธีการทำงานของอาจารย์ป๋วย เป็นสิ่งที่อาจารย์ชาญวิทย์ศรัทธาและรับมาใช้อย่างภาคภูมิใจ ทั้งในยามที่อาจารย์ชาญวิทย์ก้าวสู่ตำแหน่งคณบดีคณะศิลปศาสตร์ และตำแหน่งอธิการบดี รวมทั้งในวิถีชีวิต

อาจารย์ชาญวิทย์เขียนไว้ว่า "จำได้อย่างดีคือ อาจารย์ป๋วยเป็นอธิการบดีที่ชอบเดินตรวจตรามหาวิทยาลัย ท่านไม่จำกัดตัวอยู่ในห้องสี่เหลี่ยมแคบๆ เปิดแอร์เย็นฉ่ำ แล้วก็กินข้าวกินปลาอยู่แต่ในนั้น" และอาจารย์ชาญวิทย์เองก็ทำเช่นนั้น และ "อาจารย์ป๋วยเป็นคนไม่มีพิธีรีตอง...คือ สามารถไปกินข้าวข้างถนนหรือตามตลาดได้อย่างสนิทใจ" และอาจารย์ชาญวิทย์ก็เป็นเช่นนั้น

แม้ทัศนคติของอาจารย์ป๋วยเกี่ยวกับนักศึกษาของธรรมศาสตร์ว่า "ที่ถูกต้องแล้ว ในมหาวิทยาลัยควรมีกิจกรรมต่างๆทั้งการเมือง ทั้งทางด้านวิชาการ ศิลปวัฒนธรรม ศาสนา การกีฬา ฯลฯ ให้นักศึกษาได้มีโอกาสเลือกเข้าไปมีส่วนร่วมตามความสนใจของแต่ละคน...นักศึกษาควรที่จะหาวิธีรับใช้ประชาธิปไตยโดยสันติวิธีและด้วยความยุติธรรมภายใต้ระบอบประชาธิปไตย โดยถูกต้องตามกฎหมาย และเป็นไปตามระเบียบของสังคม" ซึ่งอาจารย์ชาญวิทย์ก็รับทัศนะนี้มาโดยตลอด ไม่ว่าจะยามดำรงตำแหน่งรองอธิการบดีฝ่ายการนักศึกษา คณบดีคณะศิลปศาสตร์ ผู้อำนวยการโครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และในวิถีชีวิตของอาจารย์ชาญวิทย์ที่เข้าร่วมในเหตุการณ์บ้านเมืองตั้งแต่ 14 ตุลาคม 2516 จนถึงปัจจุบัน

ในด้านการบริหาร อาจารย์ชาญวิทย์ดำเนินรอยตามแผนสำหรับอนาคตและทิศทางของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่อาจารย์ป๋วยวางไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องการที่มหาวิทยาลัยจะต้องพึ่งตัวเองด้านการเงินให้มาก ไม่ใช่พึ่งแต่งบประมาณแผ่นดิน อาจารย์ป๋วยกล่าวว่า "ถ้าพึ่งงบประมาณแผ่นดินอย่างเดียว มหาวิทยาลัยคงจะไม่สามารถดำเนินการตามแผนงานที่วางไว้ การขึ้นค่าเล่าเรียนก็คงทำได้ยาก สำหรับสภาพทางเศรษฐกิจเช่นในปัจจุบัน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพยายามหาผู้บริจาคทั้งภายในและภายนอกประเทศเพิ่มขึ้น... ปีที่ผ่านมาได้พยายามสร้างสัมพันธ์อันดีกับสังคมและสมาคมศิษย์เก่าของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสมาคมอื่นๆของชาวธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยหวังอย่างยิ่งว่าบรรดาศิษย์เก่าทั้งหลายนอกจากจะบริจาคให้แก่มหาวิทยาลัยโดยตรงแล้ว ก็อาจช่วยหาผู้ใจบุญบริจาคให้แก่มหาวิทยาลัยด้วย..."

แนวการบริหารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ของอาจารย์ป๋วยในเรื่องนี้ อาจารย์ชาญวิทย์รับมาใช้เมื่อดำรงตำแหน่งรองอธิการบดีธรรมศาสตร์ 50 ปี ในภาระหน้าที่ที่ต้องจัดงานฉลองกิ่งศตวรรษของ

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ปี 2527 อาจารย์ชาญวิทย์ได้ติดต่อสัมพันธ์ระหว่างศิษย์เก่าและศิษย์ปัจจุบัน จนสามารถระดมเงินบริจาคได้ถึง 24 ล้านบาท และบางส่วนนำไปใช้ในโครงการนักศึกษาเรียนดีจากชนบท หรือที่เรียกว่า " โครงการช้างเผือก " ซึ่งเป็นโครงการที่อาจารย์รังสรรค์คณะพรพันธุ์ หนึ่งในทีมงานฝ่ายวิชาการพื้นฐาน ได้ตระเตรียมกันมาตั้งแต่สมัยอาจารย์ป๋วยเป็นอธิการบดี และเมื่ออาจารย์ชาญวิทย์รับตำแหน่งคณบดีคณะศิลปศาสตร์ พอดีกับปี 2535 เป็นปีครบรอบ 30 ปีศิลปศาสตร์ก็ได้นำรูปแบบงาน 50 ปีธรรมศาสตร์มาใช้ซ้ำ มีการเฉลิมฉลองทั้งด้านวิชาการ ด้านศิลปวัฒนธรรม รื้อฟื้นสมาคมศิลปศาสตร์ สานสัมพันธ์ศิษย์เก่าศิษย์ปัจจุบันชาวศิลปศาสตร์ ระดมเงินบริจาคตั้งเป็นกองทุน 30 ปีคณะศิลปศาสตร์ เพื่อให้คณะสามารถพึ่งตนเองด้านการเงินให้มากที่สุด

งานสำคัญอีกโครงการหนึ่งที่อาจารย์ป๋วยได้วางแผนไว้ และอาจารย์ชาญวิทย์ยึดมั่นในแนวทางของท่าน นั่นคือ การขยายมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไปทุ่งรังสิต อาจารย์ป๋วยกล่าวไว้ในรายงานของอธิการบดี เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2519 ว่า

"เนื่องจากปี 2520 เป็นปีที่เริ่มพัฒนาระยะที่ 4 ของมหาวิทยาลัยและของชาติ โครงการใหม่ๆ ของมหาวิทยาลัยของรัฐ จะต้องเสนอให้เป็นที่ยอมรับไว้ในแผนนี้ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้เสนอโครงการขยายมหาวิทยาลัยไปทุ่งรังสิตต่อทบวงมหาวิทยาลัยไปแล้ว โดยให้ความสำคัญเป็นสิ่งแรกของโครงการใหม่ทั้งหมด โครงการนี้จะเป็นโครงการต่อเนื่องระยะยาวถึง 20 ปี แต่เราหวังว่าจะเริ่มแผนนี้ ตั้งแต่ปี 2520 เป็นต้นไป โดยจะเริ่มตั้งแต่การวางผังของมหาวิทยาลัย และการดำเนินตามขั้นตอนทั้งระยะสั้นและระยะยาว ในระยะแรกเห็นว่า น่าจะได้ขยายการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์ให้ไปถึงขั้นปริญญาตรี ทั้งนี้เพราะ วิทยาศาสตร์มีเทคโนโลยีเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม เห็นว่านักสังคมที่มีความรู้ทางวิทยาศาสตร์นั้นเป็นที่พึงปรารถนาอย่างยิ่งสำหรับสังคมในปัจจุบัน เช่นเดียวกับนักวิทยาศาสตร์ที่สนใจในศิลปวัฒนธรรมและปัญหาของสังคม นอกจากนี้แล้วก็หวังที่จะได้ขยายการสอน และการค้นคว้าในทางที่จะต้องอาศัยระหว่างสังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ เช่นในเรื่องนิเวศวิทยา ประชากรศาสตร์ รวมทั้งการวางแผนครอบครัว โภชนาการ การอนุรักษ์ธรรมชาติ ศิลปวิทยาและวัฒนธรรม เป็นต้น "

การขยายมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไปทุ่งรังสิต เริ่มต้นอย่างเป็นทางการเปิดสอนนักศึกษาปีที่ 1 ของทุกคนในปี 2529 โดยเมื่อขึ้นปีที่ 2 นักศึกษาของคณะเก่าทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์กลับไปทำพระจันทร์ เหลือแต่นักศึกษาของคณะใหม่ๆทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การขยายมหาวิทยาลัยตามแนวทางของอาจารย์ป๋วยใช้มา 10 ปี ผ่านสมัยของอธิการบดีถึง 5 คน คือ อาจารย์นงเยาว์ ชัยเสรี (2529-2531) อาจารย์เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม (2531-2534)

อาจารย์นรนิติ เศรษฐบุตร (สมัยแรก 2534-2537) อาจารย์ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2537-2538) และ อาจารย์นรนิติ (สมัยที่สอง 2538-2541) ซึ่งสมัยนี้เอง เมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน 2539 สภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ซึ่งมี อาจารย์นงเยาว์ เป็นนายกสภา มีมติกำหนดให้ "ย้าย" อาจารย์ข้าราชการ ลูกจ้าง และนักศึกษาระดับปริญญาตรีทั้งหมดของคณะดั้งเดิม 8 คณะ จากท่าพระจันทร์ไปรังสิต ซึ่งเรื่อง "ย้าย" มาปฏิบัติจริงในสมัยอาจารย์นริศ ชัยสูตร คือตั้งแต่ปี 2545 เริ่มให้นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ของคณะดั้งเดิมทั้งหมดอยู่ที่ศูนย์รังสิตไปจนจบการศึกษาปีที่ 4 ในปี 2547 เท่ากับว่า "ปิด" บทบาทของธรรมศาสตร์ที่ท่าพระจันทร์เมื่ออายุครบ 70 ปี

แนวการขยายมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไปทุ่งรังสิตในช่วงแรก ที่เริ่มขึ้นในปี 2529 และดำเนินต่อๆมาจนถึงปี 2538 ประสบปัญหามากมายโดยเฉพาะความไม่พร้อม ทั้งด้านวัตถุ และด้านจิตใจของชุมชนชาวธรรมศาสตร์ รังสิตยังเป็นดินแดนที่ดูห่างไกล กันดาร ระบบน้ำ ระบบไฟไม่พร้อม และยังมี ความขาดแคลนเรื่องที่พักอาศัยของบุคลากร "หัวเลี้ยวหัวต่อ" ที่สำคัญของการเติบโตทางกายภาพของ ธรรมศาสตร์ศูนย์รังสิต คือ การได้มาซึ่งการก่อสร้าง "สปอร์ตคอมเพล็กซ์" สำหรับการแข่งขันกีฬา เอเชียนเกมส์โดยใช้พื้นที่ในธรรมศาสตร์ศูนย์รังสิต ซึ่งเมื่อการแข่งขันกีฬาจบสิ้นลงแล้ว สถานที่แห่งนี้ จะได้ใช้เป็นห้องเรียน หอพัก และสถานที่จัดกิจกรรมเพื่อการศึกษา

ความสำเร็จของการให้มีการก่อสร้างสปอร์ตคอมเพล็กซ์ ในธรรมศาสตร์ศูนย์รังสิตนั้นเกิดขึ้นใน สมัยของอธิการ 2 คน คือ สมัยของอาจารย์นรนิติสมัยแรก ซึ่งได้เสนอเรื่องนี้ต่อคณะรัฐมนตรีเอาไว้ ก่อนที่จะครบวาระ สมัยต่อมา คือ สมัยของอาจารย์ชาญวิทย์ ภายใต้การเสนอของอาจารย์รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ รองอธิการบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนา ที่ให้อาจารย์ชาญวิทย์และทีมงานที่เกี่ยวข้องไป "ลี้ ลอบบี้" เพื่อให้สปอร์ตคอมเพล็กซ์มาสร้างในพื้นที่ธรรมศาสตร์ศูนย์รังสิตให้ได้ อาจารย์ชาญวิทย์และ ทีมงาน (รองอธิการบดีฝ่ายการนักศึกษา อาจารย์แก้วสรร อติโพธิ) ได้อาศัยเครือข่ายพลังชาว ธรรมศาสตร์ไม่ว่าศิษย์เก่า ศิษย์ปัจจุบัน ทั้งที่อยู่ในสายสื่อมวลชน และอยู่ในพรรคการเมือง จนในที่สุด ที่ประชุมคณะรัฐมนตรีมีมติในวันที่ 10 มกราคม 2538 ให้สร้างสปอร์ตคอมเพล็กซ์ในพื้นที่ธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต วันนั้น เป็นวันที่อาจารย์ชาญวิทย์และทีมงานตื่นเต้นและดีใจที่สุดวันหนึ่งในชีวิตการทำงาน ให้ธรรมศาสตร์

การได้มาซึ่งสปอร์ตคอมเพล็กซ์ ทำให้ความพร้อมด้านกายภาพเกิดขึ้น และเป็นที่มาของมติ 28 พฤศจิกายน 2539 (เมื่ออาจารย์ชาญวิทย์ ได้ออกจากตำแหน่งอธิการบดีไปแล้ว) ที่ให้ย้ายการเรียนการสอนระดับปริญญาตรีทั้งหมดจากท่าพระจันทร์ไปอยู่ที่ศูนย์ รังสิต ส่วนพื้นที่ท่าพระจันทร์ใช้เพื่อ "การ ฝึกอบรม" หรือเปิดสอนหลักสูตรพิเศษ และ/หรือสำหรับนักศึกษาระดับปริญญาโทกับปริญญาเอก (ซึ่ง

อาจารย์ชาญวิทย์ ไม่เห็นด้วยกับการย้ายคณะตั้งเดิมทั้งหมดไปทุ่งรังสิต จนเกิดการประท้วงกันอย่างใหญ่โตในปี พ.ศ. 2544)

งานบริหารอีกโครงการหนึ่ง ที่อาจารย์ชาญวิทย์ฝันอยากให้เกิดขึ้นในสังคมไทย โดยมีศูนย์กลางที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นั่นคือ โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา ซึ่งเป็นหลักสูตรระดับปริญญาตรี ประเภทโครงการบริการทางวิชาการและสังคม หรือเรียกกันง่าย ๆ ว่า "โครงการเลี้ยงตัวเอง" อาจารย์ชาญวิทย์ถือเป็นผลผลิตทางความรู้ด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาตั้งแต่ระดับปริญญาตรีที่ธรรมศาสตร์ จนถึงระดับปริญญาโทและเอกใน Occidental College และมหาวิทยาลัยคอร์เนล ในสหรัฐอเมริกา ซึ่งในช่วงเวลานั้นเรื่องภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเรื่องสำคัญและยิ่งใหญ่ระดับโลก เพราะเป็นสมรภูมิของสงครามลัทธิ ระหว่างค่ายโลกเสรีกับค่ายโลกคอมมิวนิสต์

อีกทั้งอาจารย์ชาญวิทย์ยังศรัทธาในความคิดและข้อเสนอเรื่องการก่อตั้งสันนิบาตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asian League) ของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ เพื่อสนับสนุนประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในการต่อสู้เพื่อเอกราช อาจารย์ชาญวิทย์ถือว่าท่านเป็น "นักนิยมอุษาคเนย์" คนแรก (the First Southeast Asianist) แม้ตอนเป็นรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการพื้นฐานสมัยอาจารย์ป๋วย ท่านก็เคยปรารภว่าอยากจะขยาย "ไทยคดีศึกษา" ให้กว้างเป็นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา

ประกอบกับเมื่ออาจารย์ชาญวิทย์สอนวิชาด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ ก็พบว่าสังคมไทยขาดแคลนความรู้ด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างยิ่งยวด อีกทั้งยังมีจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์แบบลัทธิชาตินิยม และเชื้อชาตินิยมอย่างรุนแรง กล่าวคือจะมองเห็นแต่ความยิ่งใหญ่ของชาติไทย และเชื้อชาติไทย มองเห็นความไม่น่าคบ ไม่น่าไว้ใจของประเทศเพื่อนบ้าน เช่น พม่า กัมพูชา เวียดนาม และมลายู

มองเห็นความอ่อนด้อยกว่าตนของประเทศ เช่น สปป. ลาว และยังไม่รู้จักประเทศอีกหลายประเทศ เช่น สิงคโปร์ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ฯลฯ การรับรู้ทางประวัติศาสตร์ของไทย ต่อประเทศในภูมิภาคนี้ เป็นสิ่งที่อาจารย์ชาญวิทย์เรียกว่า "ประวัติศาสตร์บาดแผล" และ "ประวัติศาสตร์ตัดตอน" ประวัติศาสตร์บาดแผล หมายถึง เรื่องหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว แต่ยังค้างอยู่เป็น "สนิมคาใจ" เป็นแผลเก่า ที่ยังไม่หายสนิท ที่ฝังตัวอยู่ในชาติ และในความสัมพันธ์ระหว่างชาติ

ส่วนประวัติศาสตร์ตัดตอน หมายถึง ประวัติศาสตร์ที่ถูกตัดตอนมาเฉพาะส่วน เฉพาะด้าน จนขาดความรอบด้าน ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านจึงวนเวียนอยู่แต่เรื่อง "เสียกรุง" และ "เสียดินแดน" ยิ่งเมื่อภูมิภาคอินโดจีนปกคลุมด้วยลัทธิคอมมิวนิสต์ ยิ่งสร้างความหวาดกลัวว่าอาจจะต้อง "สูญเสีย จนสูญสิ้น"

อาจารย์ชาญวิทย์ร่วมกับกัลยาณมิตร จึงพยายามจุดประกายความรู้ความเข้าใจใหม่ด้าน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้กับสังคมไทย ไม่ว่าจะในรูปแบบการสอน การจัดกิจกรรมอภิปราย เสวนา และการผลิตหนังสือและตำรา ฉะนั้น หนังสือ *สงครามอินโดจีน : เวียดนาม เขมร ลาว* ของอาจารย์ชาญวิทย์ก็ผลิตออกมาในกลางปี 2517 ซึ่งชี้ให้เห็นว่า อธิปไตยเหนือดินแดนอินโดจีน ที่สหรัฐฯครอบงำอยู่นั้น ได้อาศัยฐานที่มั่นสำคัญในประเทศไทย พร้อมกับหนังสือ *วีรชนเอเชีย* ซึ่งอาจารย์เป็นบรรณาธิการ ได้ตอกย้ำให้เห็นความรักชาติและประชาธิปไตยที่บรรดาคณิสชาตินั้นเป็นผู้กำหนด ในปี 2522 ก็มีหนังสือแปลเรื่อง *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้* ของ ดี.จี.อี ฮอลล์ ซึ่งเป็นหนังสือที่สำคัญที่สุดเล่มหนึ่งของโลกวิชาการ ที่เป็นคู่มือในการศึกษาภูมิภาคนี้ (พิมพ์ครั้งที่ 2 เมื่อปี 2526 และครั้งที่ 3 เมื่อปี 2549) และมีหนังสืออื่นๆอีกหลายเล่มติดตามมา

เมื่อโลกเปลี่ยนแปลง สงครามลัทธิจบสิ้น โลกาภิวัตน์เกิดขึ้น นโยบายประเทศเปลี่ยนเป็น "เปิดสนาามรบ เป็นสนาามการค้า" ความจำเป็นเกี่ยวกับ "การรู้เขารู้เรา" ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยิ่งทวีความจำเป็น... และ ณ ร้านอาหารลานเท ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ในยามพระอาทิตย์ใกล้จะตกดิน อาจารย์ชาญวิทย์นั่งดื่มเบียร์กับกัลยาณมิตรท่านหนึ่ง ดร. จุฬาร ธีร์รักสกุล ก็ได้พูดถึงความคิดอยากทำหลักสูตรเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาให้เป็นรูปธรรม จึงชักชวน ดร. จุฬาร ให้ช่วยร่างหลักสูตร จากนั้นอาจารย์ชาญวิทย์ชักชวนกัลยาณมิตรอื่นๆ ร่วมกันจัดทำโครงการนี้เสนอต่อผู้บริหารมหาวิทยาลัย

โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาเป็นโครงการ "ทวนกระแส" ในสายตาผู้บริหารมหาวิทยาลัย ทั้งในธรรมศาสตร์และที่อื่นๆที่กำลังอยู่ในกระแสทุนและตลาด เพราะการบริหารโครงการในรูปโครงการพิเศษ สายสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ ที่มีอยู่ในกระแสจะเป็น "โครงการนานาชาติ" ที่สอนด้วยภาษาอังกฤษ เพื่อจบแล้วจะใช้ภาษา "หากิน" ได้ หรือเป็นโครงการประเภทวิชาชีพ เช่น ด้านบัญชี การตลาด ฯลฯ แต่โครงการนี้สอนด้วยภาษาไทย เนื้อหาวิชาก็ไม่เน้น "ทำเงิน" ได้ น่าจะไม่มี "ลูกค้า"

แม้อาจารย์ชาญวิทย์และทีมงานจะชี้แจงให้เห็นว่า โครงการนี้เป็น "นานาชาติ" เพราะมีการสอนภาษาเกือบทุกภาษาในภูมิภาคนี้ก็ตาม ด้วยมุมมองที่ต่างทำให้โครงการถูกส่งกลับมากลับไปเพื่อ "ทบทวน แก้ไข" จนคลอดออกมาในปี 2543 ซ้ำกว่ากำหนดไป 1 ปี ความ "ทวนกระแส" ของโครงการยังปรากฏอยู่ในวิธีการบริหารวิชาการ ไม่ว่าจะการจัดสรรโควตาให้แก่กลุ่มผู้เข้าเรียนจากกรุงเทพฯ เมืองหลวง จากต่างจังหวัด และจากโรงเรียนนอกระบบ เป็นโครงการเน้นให้นักศึกษารู้และเก่งภาษาของประเทศเพื่อนบ้าน ได้มีประสบการณ์ในการไปใช้ชีวิต โดยการเยี่ยมเยียน หรือไปเรียนระยะสั้นๆ ในประเทศเพื่อนบ้าน และยังปลูกฝังทัศนคติ มุมมอง เพื่อช่วยกันสร้างความรัก ความสามัคคี ความเข้าใจ เป็นมิตรไมตรีกัน อันจะนำไปสู่ "นโยบายเพื่อนบ้านที่ดี" (Good Asean Neighbors Policy)

โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คือ ฝันที่อาจเป็นจริงของอาจารย์ชาญวิทย์

อาจารย์ชาญวิทย์กับผลงานทางประวัติศาสตร์: ความคิดที่ตกผลึก

อาจารย์ชาญวิทย์เป็นอาจารย์สอนประวัติศาสตร์ ทั้งประวัติศาสตร์ไทย อารยธรรมไทย ประวัติศาสตร์อยุธยา ประวัติศาสตร์การเมืองและเศรษฐกิจร่วมสมัย ประวัติศาสตร์ไทยเพื่อการท่องเที่ยว ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปรัชญาประวัติศาสตร์และระเบียบวิธีวิจัย ประวัติศาสตร์นิพนธ์ ฯลฯ

อาจารย์มีพรสวรรค์ในการสอน สามารถปรุงเรื่องในประวัติศาสตร์จนออกรสสนุก เข้าใจง่าย กระทั่งต่อมอยากเรียนรู้ของนักศึกษาจำนวนมากมาย ยิ่งมีสไลด์ฝีมือการบันทึกภาพของอาจารย์เอง และการได้ออกไปทัศนศึกษายังแหล่งประวัติศาสตร์ประกอบด้วยแล้ว จึงทำให้อาจารย์ชาญวิทย์กลายเป็นนักประวัติศาสตร์ในดวงใจของลูกศิษย์ หลายต่อหลายคนที่เด่นดังอยู่ในวงการทั้งสายวิชาการ สายนักการเมือง สายนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ นักสร้างภาพยนตร์ นักบริหารระดับสูงในบริษัทยักษ์ใหญ่ในประเทศไทย ฯลฯ

ผลงานประวัติศาสตร์ของอาจารย์ชาญวิทย์ในรูปแบบหนังสือ และสื่อสิ่งพิมพ์มีมากมาย ทั้งอาจารย์เขียนลำพัง และเขียนร่วมกับผู้อื่น โดยภาพรวมแล้วผลงานประวัติศาสตร์ของอาจารย์ชาญวิทย์มีทั้งประเภท "บุกเบิก" "เติมเต็ม" "ชำระสะสาง" และ "รื้อฟื้น" เรื่องราวเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ ด้วยมุมมองในแนวของความรัก ความเข้าใจธรรมชาติของมนุษยชาติ การอยู่ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ และสันติทั้งภายในสังคมนั้นๆ และกับความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน

ผลงานเอกอุของอาจารย์ชาญวิทย์จะเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์อยุธยา เริ่มจาก *The Rise of Ayudhya: A history of Siam in the Fourteenth and Fifteenth Centuries* วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก ที่มหาวิทยาลัยคอร์เนล ซึ่งสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดนำไปจัดพิมพ์เมื่อ 2515 และตามมาด้วย *อยุธยา : ประวัติศาสตร์และการเมือง*, 2542 :ซึ่งถือเป็นอยุธยาภาค 2 ต่อจากวิทยานิพนธ์ ผลงานชุด *อยุธยาและเอเชีย*, 2542 และ *อยุธยา : Discovering Ayutthaya* (ตีพิมพ์ 6 ครั้ง คือ มิถุนายน 2546, กรกฎาคม 2546, พฤศจิกายน 2546, ธันวาคม 2547, เมษายน 2550 (ซึ่งเป็นฉบับปรับปรุงใหม่ และแปลออกเป็นภาษาอังกฤษกับภาษาญี่ปุ่น) และตุลาคม 2550 กล่าวได้ว่า เรื่องอยุธยา เป็นผลงานที่อาจารย์ชาญวิทย์รักมากๆ

ผลงานที่สำคัญอีกคือ *ประวัติการเมืองไทย 2475-2500, สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง : ประวัติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พม่า : ประวัติศาสตร์และการเมือง* ฯลฯ นอกจากนั้นเป็นบทความจากการเสวนาทางวิชาการที่ถอดเทปและตีพิมพ์ และบทความในรูปจดหมายเปิดผนึกถึงกัลยาณมิตร เช่น จาก "สยาม" เป็น "ไทย" ลัทธิเสนาอำมาตยาชาตินิยม, 6 ตุลา 2519 ตาย 1 ถ้าไม่ใช่เพราะ "ไอ้ปัด" แล้วใคร? : ความอัปยศทางปัญญาและประวัติศาสตร์ของ "สยามประเทศ (ไทย)", ปราสาทเขาพระวิหาร : หลุมดำ-หีบพยนต์-ลัทธิชาตินิยม-ประวัติศาสตร์ແລ່ແກ່-ตัดตอน-กับบ้านเมืองของเรา ฯลฯ

อาจารย์ชาญวิทย์มีทัศนะว่า ในระบบการศึกษาของไทย แบบเรียนประวัติศาสตร์ของกระทรวงศึกษาธิการ นักประวัติศาสตร์ และรัฐ ทำให้วิชาประวัติศาสตร์น่าเบื่อหน่าย จนถึงขั้นเป็นยานอนหลับ เป็นวิชาต้องท่องจำ วัน เดือน ปี และชื่อพระมหากษัตริย์ และราชวงศ์พร้อมด้วยกรณียกิจ ประวัติศาสตร์ที่ศึกษากันในบ้านเรา มีทั้งความไม่รอบด้าน และไม่รอบเรื่อง จะให้ความสำคัญแต่ชนชั้นสูง และปกปิดบางเรื่อง ประวัติศาสตร์ในบ้านเรา มักจะถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง เพื่อสร้างความรู้สึกชาตินิยม และเชื้อชาตินิยม โดยละเลยความหลากหลายทางเชื้อชาติพันธุ์ตลอดจนภาษา วัฒนธรรม และวิถีวัฒนธรรม

อีกทั้งประวัติศาสตร์ยังสร้างให้คนไทยภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ของตน โดยเฉพาะเรื่องความเป็นเอกราชหนึ่งเดียวในอุษาคเนย์ จนเป็นปมเชื่อง และมีทัศนะแง่ลบต่อความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะกับกัมพูชาและลาว พร้อมๆกันนั้น ยังมองเห็นแต่ความเป็นศัตรูคู่แค้นกับพม่า ความเป็นชาติที่น่าคบ ไม่น่าไว้วางใจกับเวียดนาม เป็นต้น ประวัติศาสตร์แบบนี้สร้างทัศนะที่คับแคบ สร้างความคลั่งชาติ และความดูถูก ดูแคลน เกียดขังเพื่อนบ้าน และเป็นเชื้อสุ่มให้เกิดความรุนแรงจนเกิดสงคราม...

แต่ข้อเขียนของอาจารย์ชาญวิทย์ พยายามชี้ให้เห็นประวัติศาสตร์ คือ พลังของความเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลพวงจากความเคลื่อนไหวของสังคมทั้งหมดที่เต็มไปด้วยความขัดแย้ง มิใช่เพียงความซับซ้อนความเคลื่อนไหวของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง การนำเสนอประวัติศาสตร์ต้องรอบด้าน รอบเรื่องราว เหตุการณ์ อาจารย์ชาญวิทย์มักจะยกปรัชญาพื้นบ้านไทยวน (โยนก) ลาว มาเปรียบเปรยว่า "ของกินบ่กิน ผู้เฒ่า ของเก่าบ่เล่า ผู้ลืมน" ดังนั้น ทุกเรื่องที่มีหลักฐานต้องนำมาเขียนมาตีแผ่ไว้เพื่อมิให้เลื่อนลอย จางหาย

แนวการศึกษาประวัติศาสตร์ของอาจารย์ชาญวิทย์ จะมองว่าการศึกษาเรื่องอดีต แม้ต้องอาศัยข้อมูลและหลักฐานก็จริง แต่การตีความข้อมูล และหลักฐานที่ต่าง ย่อมทำให้การสร้างภาพอดีตต่างไปด้วย อาจารย์จะเปรียบเทียบไว้ว่า ประวัติศาสตร์ คือ ผ้าเปลาะผืนใหญ่ ที่ถักทอขึ้นจากเศษผ้ามากมาย ได้เป็นลวดลายตามแต่จินตนาการของคนทำ เยี่ยงศิลปินผู้บรรจงวาดภาพจากความคิดของเขา และอาจารย์ถือว่า การศึกษาทำความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์ได้อย่างมีประสิทธิภาพก็ต้องมอง "ประวัติศาสตร์ช่วงยาว" หรือ l'histoire longue duree ตามแบบสำนักคิดทางประวัติศาสตร์ของฝรั่งเศส

"ประวัติศาสตร์ช่วงยาว" เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ โดยใช้ช่วงเวลายาวๆอาจเป็นทศวรรษ หรือ เป็นศตวรรษ เป็นกรอบในการศึกษาและวิเคราะห์ เพื่อทำให้เห็นเส้นทางเดินของประวัติศาสตร์ได้อย่างแจ่มชัด แทนที่จะศึกษาเฉพาะแต่ละเหตุการณ์ หรือ "ประวัติศาสตร์เหตุการณ์" l'histoire evenementelle ซึ่งจะเห็นประวัติศาสตร์คับแคบ ไม่ไกล ไม่กว้าง ไม่รอบด้าน

ดังนั้น เนื้อหา 4 ศตวรรษเศษของประวัติศาสตร์อยุธยา จึงเริ่มตั้งแต่ที่มาของผู้สถาปนาอาณาจักร ดำเนินเรื่องเรื่อยมาผ่านเกมแห่งการต่อสู้เพื่ออำนาจของราชวงศ์อู่ทอง ราชวงศ์สุพรรณบุรี ราชวงศ์พระร่วง ราชวงศ์ปราสาททอง และราชวงศ์บ้านพลูหลวง พร้อมกับเสนอภาพความมั่งคั่งและมั่นคงของอาณาจักรอยุธยา ผ่านเรื่องการค้า การเพาะปลูก ไพร่ ทาส ฯลฯ

สำหรับประวัติศาสตร์การเมืองไทย ตั้งแต่ 2475 อาจารย์ชาญวิทย์ มีความเห็นว่าควรศึกษาด้วยมุมมองของ "ประวัติศาสตร์ช่วงยาว" ทั้งในบริบทสังคมไทยและการเมืองโลก ซึ่งสามารถสืบสาวไปได้ถึง 200 ปี เริ่มตั้งแต่การก่อตัวของรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตย อันเป็นแนวคิดทาง "การเมืองใหม่" ในสยามนั้น มีพื้นฐานมาจากการปฏิวัติฝรั่งเศส ค.ศ. 1789 ที่ชูแนวความคิด เสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพ แนวคิดเหล่านี้ถูกนำเข้าสู่สยามพร้อมๆกับการปรากฏตัวของ

"ลัทธิอาณานิคม" อุดมการณ์การเมืองใหม่ เป็นปฏิบัติต่ออุดมการณ์หลักของชนชั้นนำของสยาม ทั้งเจ้านาย-เสนา-อำมาตย์ที่มีรากฐานอยู่กับ "สมบูรณาญาสิทธิราชย์" หน่ออ่อนๆของการเมืองใหม่เริ่มแตกกอด้วยขบวนการเรียกร้องของเหล่าปัญญาชนของสังคมสยาม เช่น กศร. กุหลาบ เทียนวรรณ กลุ่มกบฏร.ศ.130 จนกระทั่งสำเร็จโดยคณะราษฎร เมื่อ 24 มิถุนายน 2475

สำหรับทัศนะของอาจารย์ชาญวิทย์แล้ว การปลดปล่อยเข้าสู่การเมืองใหม่ของสยาม หาได้บรรลุเป้าหมายตามอุดมการณ์ประชาธิปไตยไม่ การเมืองไทยได้แปลงรูปแบบลงระบอบเข้าสู่ความเป็น "เสนา-อำมาตยาธิปไตย" เสียมากกว่า โดยเฉพาะหลังปี พ.ศ. 2490 เกิดเป็น "เผด็จการ" หรือ "คณาธิปไตย" ดังเห็นได้จากเกิดระบอบพิบูล-ผิน-เผ่า-สฤษดิ์-ถนอม-ประภาส ที่บางครั้งจะพยายามกลบเกลื่อนด้วยชื่อใหม่ๆว่า "ประชาธิปไตยแบบไทย" บ้างหรือ "ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข" บ้างก็มี จนกระทั่งปลดปล่อยตัวเองอีกครั้งหนึ่ง เมื่อมีการปฏิวัติ 14 ตุลาคม 2516 ของขบวนการนักเรียนนิสิตนักศึกษาและยึดยาวมาสู่ "เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519" และ "พฤษภาเลือด 2535" จนกระทั่งปัจจุบัน ในเส้นทางเดินของประวัติศาสตร์ช่วงยาวของการเมืองไทยนับแต่ปี 2519 เป็นต้นมา ไม่เพียงแต่ความคิด "เสรีนิยม" เป็นความคิดกระแสหลักเท่านั้น ช่วงสั้นๆ 3 ปีระหว่าง 2516-2519 นั้น กระแสของ "สังคมนิยม" โดยเฉพาะ "ลัทธิเหมา" (Maoism) ก็มีอิทธิพลต่อขบวนการปลดปล่อยอยู่ด้วย

อย่างไรก็ตาม อาจารย์ชาญวิทย์ก็ได้ละเลยประวัติศาสตร์เหตุการณ์ โดยเฉพาะในประวัติศาสตร์ช่วงยาวของการเมืองใหม่ การเขียนประวัติศาสตร์เหตุการณ์จะหยุดอยู่ที่ปี 2500 "ประวัติศาสตร์เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516" ยังไม่ปรากฏแพร่หลายสู่สาธารณะ "ประวัติศาสตร์เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519" "พฤษภาเลือด 2535" ถูกละเลยจนกลายเป็นเพียงอดีตที่ผ่านไปแล้วก็ผ่านไป หาใช่หนึ่งในหน้าของ "ประวัติศาสตร์ไทย" ไม่ และเกือบจะไม่ปรากฏในตำราเรียนหรือแบบเรียนเลย หรือหากจะมีก็จะเป็นการเล่าเรื่องราวตามลำดับเวลา ขาดการวิเคราะห์ ที่สำคัญคือ กดทับปกปิดความรุนแรงทางการเมืองที่เกิดขึ้นในครั้งนั้นไว้อย่างจงใจ

อาจารย์และกัลยาณมิตรร่วมอุดมการณ์จึงได้ร่วมกันสร้างผลงาน "จาก 14 ถึง 6 ตุลา" ที่ค่อนข้างสมบูรณ์มากที่สุด โดยนำเสนอทั้งในรูปลำดับเหตุการณ์ทางการเมืองของไทยตั้งแต่ 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 ตีพิมพ์ บทความของอาจารย์บวชัย อึ้งภากรณ์ เกี่ยวกับความรุนแรงเหตุการณ์ 6 ตุลา 2519 ชื่อ " ความรุนแรงและรัฐประหาร 6 ตุลาคม 2519" ซึ่งเป็นข้อเขียนที่เขียนขึ้นเมื่อ 28 ตุลาคม 2519 หลังเหตุการณ์สิ้นสุดเพียง 22 วัน รวมทั้งบทวิเคราะห์สองเหตุการณ์นี้จากนักวิชาการชั้น

แนวหน้าทั้งของไทยและต่างประเทศ ผลงานชิ้นนี้เท่ากับเป็นการ "เติมเต็ม" เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ การเมืองไทยปัจจุบัน

ผลงานประวัติศาสตร์ที่เป็นการ "บุกเบิก" การศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์สถาบันของอาจารย์ ชาญวิทย์และกัลยาณมิตร ก็คือ การเขียนประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในชื่อ " สำนักนั้น ธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2477-2511 " ผลงานชิ้นนี้ ริเริ่มขึ้นเมื่อมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เดิน ผ่านเวลาได้ถึงศตวรรษ ประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์ 50 ปี ถูกแบ่งออกเป็น 3 สมัย คือ สมัยก่อร่างสร้าง ตัวปี 2477-2490 สมัยมรสุมทางการเมืองปี 2490-2500 สมัยสายลม แสงแดด และbungทองปี 2500- 2511

การวาง plot ประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์เช่นนี้ กลายเป็นแหล่งอ้างอิงที่นิยม และเป็นแบบฉบับ เล่าขานกันต่อๆมา ที่สำคัญยิ่งกว่านั้น ยังได้เปิดเผยข้อมูลของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ตั้งแต่เยาว์วัย การศึกษา ผลงานการก่อตั้ง และการเป็นผู้ประศาสน์การคนแรกของธรรมศาสตร์ การรับราชการใน ตำแหน่งสำคัญต่างๆจนถึงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและรัฐบุรุษอาวุโส การถูกกล่าวหาโดยพวกอนุรักษ นิยม และพวกนักรัฐประหาร จนต้องลี้ภัยยาวนานในต่างประเทศ ทำยที่สุดถึงแก่อสัญกรรมที่ประเทศ ฝรั่งเศส

ไม่เกินเลยไปนักที่จะกล่าวว่า อาจารย์ชาญวิทย์เป็นลูกโดมคนหนึ่งที่กำลังหลักในการเปิดเผย เรื่องราวของอาจารย์ปรีดี ซึ่งถูกกระบวนการทำให้เป็น "ปีศาจ" ในสังคมไทย ถูกนิยามว่าเป็น คอมมิวนิสต์ เป็นผู้ลอบปลงพระชนม์ในหลวงรัชกาลที่ 8 ให้เป็นที่รู้จักว่า เป็นผู้หนึ่งที่ทำให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยขึ้นในสังคมไทย ผู้ก่อตั้งแหล่งศึกษาวิชา ธรรมศาสตร์และการเมือง ผู้กอบกู้เอกราชให้แผ่นดินไทย รอดพ้นจากการยึดครองของฝ่ายสัมพันธมิตร ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในรัชกาลที่ 8 เป็นผู้เจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญา อันไม่เป็นธรรมที่สยามลงนามกับมหาอำนาจ และเป็นผู้ได้รับการโปรดเกล้าฯแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง รัฐบุรุษอาวุโสจากในหลวงรัชกาลที่ 8

จากผลงานการศึกษาชิ้นนี้ ที่สุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้สร้างรูปปั้นอนุสาวรีย์ของท่านใน ฐานะผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย ตั้งอยู่อย่างเปิดเผยเป็นสง่าราศีแก่มหาวิทยาลัย และยังเปิดมิติใหม่ ในการเดินท่องเท้าแหล่งต่างๆในธรรมศาสตร์ ที่รู้จักกันว่า "TU Walking Tour " โดยมีอาจารย์ชาญ วิทย์ และคณะกัลยาณมิตร บรรยายให้ความรู้ทุกพื้นที่ในธรรมศาสตร์ เพื่อให้บุคคลากรที่ทำงานอยู่ใน

มหาวิทยาลัย และเยาวชนคนหนุ่มสาวที่อย่างก้าวเข้ามาสู่แดนโดมได้รู้จัก "แหล่งศึกษา" ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้ตน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นการสร้าง "จิตวิญญาณความเป็นธรรมศาสตร์" อย่างต่อเนื่อง

ผลงานประวัติศาสตร์ของอาจารย์ชาญวิทย์ประเภท "ชำระสะสาง" และ "รื้อฟื้น" อดีตจะเป็นผลงานที่เกิดขึ้นท่ามกลางปัญหา หรือวิกฤตที่เกิดขึ้นในสังคมไทย เช่น ปัญหาสามจังหวัดภาคใต้ ปัญหาความเข้าใจเกี่ยวกับเหตุการณ์ 6 ตุลา 19 ปัญหาการเปลี่ยนชื่อประเทศในรัฐธรรมนูญ ปัญหาการเมืองเรื่องปราสาทเขาพระวิหาร ฯลฯ ปัญหาเหล่านี้มักจะมีที่มาจากความเข้าใจในประวัติศาสตร์ที่ผลิตโดยรัฐ ในลักษณะที่ตัดตอนข้อมูล ข้อเท็จจริงของเรื่องราว เหตุการณ์บางอย่างออกไป และเขียนสร้าง เล่า ผลิตซ้ำๆ ให้รับรู้ต่อๆมาไม่ว่าตีพิมพ์เป็นหนังสือ แสดงละครวิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ และนำมาเป็นตำราเรียนบังคับ ทศนะของอาจารย์ชาญวิทย์ ประวัติศาสตร์เช่นนี้เป็นประวัติศาสตร์ตัดตอน และประวัติศาสตร์ที่สร้างบาดแผล ความไม่เข้าใจกันในสังคม และกับประเทศเพื่อนบ้าน วิธีแก้ปัญหาเหล่านี้ก็ต้องมองประวัติศาสตร์ให้รอบด้าน ในลักษณะประวัติศาสตร์เหตุการณ์พร้อมๆกับประวัติศาสตร์ช่วงยาว

อาจารย์ชาญวิทย์กับหนังสือ

ชีวิตของอาจารย์ชาญวิทย์จะพัวพันกับหนังสืออย่างแยกไม่ออก อาจารย์เป็นยอดนักอ่าน นักเขียน นักแปล นักบรรณาธิการ และนักเก็บสะสม ทั้งหนังสือและสื่อสิ่งพิมพ์ทั้งหลาย

ดังที่กล่าวมาแล้ว อาจารย์ชาญวิทย์อ่านหนังสือตั้งแต่เด็ก เมื่อเข้าสู่วัยรุ่นก็เริ่มติดนิยายของ ป. อินทรปาลิตจนงอมแงม ไม่ว่าจะเป็นชุดเสือใบ เสือดำ หน้ากากดำ ลูกดาวโจร ทาร์ซานน้อย ปีเตอร์แพนเป็ยก และพล นิกร กิมหงวน และติดนิยายชุดลูกอุณาตา ของ จ. ไตรปิ่น อาจารย์ชาญวิทย์ยังเก็บสะสมหนังสือของ นักประพันธ์ทั้งสองไว้เกือบ 500 เล่มจนถึงทุกวันนี้

เมื่อโตขึ้นอาจารย์เริ่มเปลี่ยนไปอ่านงานของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ของ รงค์ วงษ์สวรรค์ และของนักเขียนอื่นๆ อาจารย์อ่านทั้งสารคดี เรื่องสั้น นวนิยาย บทวิจารณ์ ฯลฯ เมื่อเรียนเมืองนอกอาจารย์ยังต้องอ่านมากขึ้นๆ ได้อ่านวรรณกรรมฝ่ายซ้ายของเมืองไทย และอื่นๆ การได้อ่านทำให้ได้สัมผัสและซึมซับอรรถรสของภาษา และยังเป็นการเปิดโลกกว้างให้อาจารย์ได้รู้จักคิด ผัน จินตนาการ และแสวงหา สมกับคำที่อาจารย์ป่วย อึ้งภากรณ์ เคยกล่าวว่า "การอ่านหนังสือ เปิดโอกาสให้คิด ทำให้ฉลาดขึ้น คนเราถ้าไม่คิดแล้ว เกือบไม่แตกต่างจากสัตว์เดรัจฉาน" ยิ่งอาจารย์ชาญวิทย์มีพรสวรรค์

ในการจดจำสิ่งที่อ่านได้อย่างแม่นยำ ก็ยังเป็นพื้นฐานในการรังสรรค์ให้อาจารย์ชาญวิทย์เป็นยอดนักเขียน นักแปล และนักบรรณาธิการ

อาจารย์ชาญวิทย์มีผลงานเขียนมากมายหลายประเภท ที่เป็นหนังสือมีมากถึงกว่า 75 รายการ เป็นบทความอีกมากกว่า 200 รายการ บทเขียน "คำนำ" อีกมากมายนับไม่ถ้วน บทวิจารณ์หนังสือ ภาพยนตร์ ละคร และดนตรี รวมทั้งนวนิยายสำหรับเด็ก อาจารย์เขียนหนังสือตั้งแต่ครั้งเป็นนักเรียนโรงเรียนสวนกุหลาบ เคยได้รับรางวัลแต่งกลอน "งานวันเด็ก" ด้วยบทกลอน " จันทรต้น ตูลามาศ นรชาติในสากล ถือเป็นวันมงคล แต่เยาวชนทั้งหญิงชาย "

อาจารย์ยังเขียนหนังสือเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน มีใช้นามปากกาบ้างใช้ชื่อจริงบ้าง อาจารย์ชาญวิทย์มีความสามารถสูงในการใช้ภาษา อาจารย์นิยมประดิษฐ์คำ/วลีแปลกๆแต่กินใจ คมชัด และหนักแน่น เช่น "ปราสาทเขาพระวิหาร-หลุมดำ-หีบพยนต์-ประวัติศาสตร์แฝงเงา-ตัดตอน-กับบ้านเมืองของเรา", "แทงโก : จากสลัมสู่บาร์ไฮโซ" "หอมกลิ่นจำปา เบิกฟ้าเมืองลาว" เป็นต้น จนเป็นที่สะดุดตาสะดุดใจเชิญชวนให้อ่าน โดยเฉพาะการเขียน "คำนำ" หนังสือ อาจารย์ชาญวิทย์เป็นผู้เขียน "คำนำ" มากที่สุดคนหนึ่งในสังคมไทย จนถูกไพบูลย์ วงษ์เทศ ล้อว่าชอบเขียน " คำอำเสมอ "

อาจารย์ชาญวิทย์สามารถเขียนได้อย่างสนุกสนานผสมความรู้ และให้แง่คิดที่กระตุกต่อมปัญญา อาจารย์เคยเขียนไว้ว่า ความจริงแล้วการเขียน "คำนำ" เป็นงานที่ยากอย่างยิ่ง เพราะผู้เขียนคำนำจะต้องติดตามผลงานและศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงทั้งความคิดของผู้เขียนหนังสือเล่มนั้นๆ แล้ว ยังจะต้องสนใจความเคลื่อนไหวของวงวรรณกรรม ซึ่งมักจะเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์อยู่ด้วย

อาจารย์มีทัศนะว่า นักเขียน คือ ผู้มีส่วนในการติด "อาวุธทางปัญญา" ให้ผู้อ่าน นักเขียนที่ดีจะต้องสามารถเขียนสะท้อนความเป็นจริงของสังคมออกมาให้ได้ สุดท้ายจะมีวิธีนำเสนอของแต่ละคนตามกาลเทศะ

อาจารย์ชาญวิทย์ยังเป็นยอดนักแปล มีผลงานแปลวรรณกรรมอเมริกันหลายเรื่อง เช่น "รอยร้าวของมรกต" "โจนาทาน ลิฟวิงสตัน นางนวล " ของริชาร์ด บาค ที่ได้รับการตีพิมพ์มากกว่า 14 ครั้ง ทำให้มีผู้อ่านทั่วประเทศ โจนาทานฯ นางนวลสร้างแรงบันดาลใจให้เยาวชนคนหนุ่มสาวแห่งยุคสมัย ใฝ่หาความเป็น "อิสระ" และ "เสรีภาพ" แห่งการแสวงหา สอนให้ "กล้า" ที่จะออกไปไกล อยู่ในทะเลตัวเดียว...หิว... สุข และเรียนรู้...กล้าที่จะ "พิชิตข้อจำกัด อย่างมีระเบียบ อย่างอดทน... " กล้าแม้จะต้อง "ให้คนอื่นได้เห็นความอับอาย...ความเหลวไหลและความหุนหันพลันแล่น...ทำลายเกียรติภูมิและ

ประเพณีของตระกูลนางนวล" และ "ให้รักผู้จน แล้วกลับไปช่วยให้เขาเรียนรู้" โจนาทานฯ นางนวล ทำให้หนุ่มสาวกล้า "ปิ่น" และ "แสงวงหา" กล้า "สลัดพันธนาการที่จองจำตนเองอยู่"

ที่น่าสนใจมาก และเป็นความภาคภูมิใจของอาจารย์ชาญวิทย์ คือ หนังสือเล่มนี้มีปรมาจารย์ทางการแปลคนสำคัญและมีชื่อเสียงมากที่สุดในประเทศไทย คือ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช แปลและตีพิมพ์เป็นตอนๆลงในหนังสือพิมพ์สยามรัฐรายวัน แต่กลับได้รับการต้อนรับจากตลาดนักอ่านน้อยกว่าฉบับแปลของอาจารย์ชาญวิทย์มากมาย นับเป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจยิ่ง ทั้งนี้ก็เพราะงานแปลของอาจารย์ชาญวิทย์ สลัดคราบกลิ่นนมเนยจนสิ้นซาก แทนที่ด้วยกลิ่นน้ำพริก ปลาทุแบบไทยๆที่สร้างความเติบโตใหญ่ทั้งร่างกายและสมอง ดังนั้นโจนาทานฯ นางนวลของอาจารย์ชาญวิทย์จึงสร้าง "ปัญญา" ให้กับผู้อ่านยิ่งกว่า... และโจนาทานฯนางนวลคือผลงานที่ทำให้ชื่อเสียงอาจารย์ชาญวิทย์แผ่ออกไปในวงกว้าง

ความเป็นนักอ่าน นักเขียน นักแปล และความเจนจัดในภาษา และลีลาในการนำเสนอจนเป็นที่รับรู้ อาจารย์จึงได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่บรรณาธิการหนังสือ และวารสารต่างๆ เริ่มจากสังคมศาสตร์ปริทัศน์ วารสารธรรมศาสตร์ โดยเฉพาะเมื่ออาจารย์เข้ามามีบทบาทในฐานะกรรมการและเลขานุการของมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ในปี 2516 ซึ่งเป็นองค์กรที่ก่อตั้งโดยอาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ตั้งแต่ปี 2509 และมีเป้าหมายส่งเสริมการผลิตตำราทุกประเภท และส่งเสริมเกื้อกูลให้นักวิชาการต่างๆ ทั้งในและนอกสถาบันสืบทอดภารกิจทางวิชาการ โดยมีมูลนิธิทำหน้าที่เป็นชุมชนผลงานเขียน ดังนั้น ผลงานวิชาการเกือบทุกชิ้นที่ผลิตโดยมูลนิธิ อาจารย์ชาญวิทย์ จะทำหน้าที่บรรณาธิการ หรือมิฉะนั้น ก็เขียนคำนำ

ในหน้าที่บรรณาธิการ ไม่ว่าจะบรรณาธิการต้นฉบับเขียน หรือต้นฉบับแปล อาจารย์จะเคร่งครัดกับการใช้ภาษา ไม่ว่าจะคำ/วลีให้ถูกต้องตามยุคสมัย และตามข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ เช่น คำว่า Pagan ปะกัน อาจารย์ให้ใช้คำว่า พุกาม คำว่า Pegu เปกู อาจารย์ให้ใช้คำว่า พะโค หรือ หงสาวดี เป็นต้น

อาจารย์ชาญวิทย์ยังให้ความสำคัญกับการทำหนังสือให้ชวนอ่าน ด้วยการใส่ภาพ และแผนที่ประกอบเนื้อหา การตั้งชื่อหนังสือ การออกแบบปกหนังสือให้ชวนซื้อ และเพื่อความเป็นสากล ชื่อหนังสือจะต้องมี 2 ภาษา ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษเสมอ อาจารย์ชาญวิทย์ถือว่าภาพลักษณ์ของหนังสือ มีความสำคัญเท่าๆกับเนื้อหา เพราะหนังสือ คือ แสงสว่างแห่งปัญญา ดังวลีที่อาจารย์ใช้พาด

หัวมุมซ้ายหนังสือของมูลนิธิโครงการตำราฯทุกเล่มว่า "นตติ ปญญาสมา อาภา แสงสว่างเสมอ ปัญญาไม่มี"

จากความผูกพันกับหนังสือ ทั้งอ่านทั้งเขียน อาจารย์ชาญวิทย์จึงชอบเก็บสะสมหนังสือ สื่อสิ่งพิมพ์ และภาพทั้งหลายที่มีคุณค่า อาจารย์มีหนังสือจำนวนมากกว่าเงินทองและเสื้อผ้าเสียอีก ไม่เพียงแต่อาจารย์เก็บสะสมหนังสือของ ป. อินทรปาลิต และ จ.ไตรปิ่น อาจารย์ยังมีหนังสือแบบเรียนเรื่อง นกกาขเณ เก็บสมุดจดคำบรรยาย เก็บโปสเตอร์การต่อต้านสงครามเวียดนามเมื่อครั้งอยู่ที่สหรัฐอเมริกา เก็บสะสมแผ่นปลิว และโปสเตอร์เหตุการณ์ 14 ต.ค. 16 และ 6 ต.ค. 19 เก็บสะสมแผ่นปลิว หนังสือ และโปสเตอร์เกี่ยวกับการโค่นล้ม พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร แม้แต่เอกสาร/ข้อมูล ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติหน้าที่ของอาจารย์ในตำแหน่งต่างๆอันมากมาย อาจารย์ชาญวิทย์ก็จัดเก็บสะสมเอาไว้อย่างเป็นระบบ เอกสารเหล่านี้ล้วนแต่มีประโยชน์ในความเป็นฐานข้อมูลต่อความเข้าใจเรื่องราวของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสังคมไทย ความรักในการเก็บสะสมเอกสารทุกประเภทเช่นนี้ นับว่าเป็นพื้นฐานเบื้องต้นของความเป็นนักประวัติศาสตร์ของอาจารย์ชาญวิทย์

อาจารย์ชาญวิทย์กับห้องสมุด หอจดหมายเหตุ และสมาคมจดหมายเหตุสยาม

อาจารย์ชาญวิทย์มีทัศนะว่า ห้องสมุดคือ "คลังสมอง" และ "ศูนย์กลางทางสติปัญญา" ประสบการณ์ในเมืองนอก ทำให้อาจารย์ได้เห็นห้องสมุดที่มีหนังสือนานาชนิด ทั้งเก่าและใหม่ มีบรรยากาศสวยงาม น่านั่งอ่านหนังสือ อาจารย์จึงสมัครเข้าทำงานที่ห้องสมุดที่ Occidental College ได้ค่าจ้างรายชั่วโมง การทำงานในห้องสมุด ยิ่งทำให้อาจารย์ได้อ่านหนังสือมากขึ้น รู้จักค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง สำหรับอาจารย์แล้วได้ความรู้เกี่ยวกับเมืองไทยและอุษาคเนย์จากห้องสมุดที่ Occidental ยิ่งได้พบห้องสมุดที่คอร์เนล อาจารย์ชาญวิทย์ถือว่าเป็นสวรรค์ของคนรักหนังสือ ที่นี้มีคอลเล็กชันหนังสืออุษาคเนย์ที่ดีที่สุด

อาจารย์ป่วยเคยบรรยายในหัวข้อ "ห้องสมุดในทัศนะของข้าพเจ้า" ในการประชุมสามัญประจำปี 2511 ของสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยว่า "คนเราขาดห้องสมุดไม่ได้ เพราะหนังสือเป็นอาหารของสมองและจิตใจ...บรรณารักษ์ควรจะทำอย่างไรที่จะชักชวนให้เขารู้สึกดึงดูดให้เข้าห้องสมุด และเมื่อเข้ามาแล้วก็ตั้งใจอ่านหนังสือ...หน้าที่ของท่านนี้สำคัญเหลือหลาย เพราะช่วยให้คนเป็นคน คือ ช่วยให้เขาอ่านได้แล้วก็คิดได้ เป็นการพัฒนาประเทศชั้นยอด..."

อาจารย์ชาญวิทย์ก็เป็นคนขาดห้องสมุดไม่ได้ ชอบห้องสมุด ติดห้องสมุด และสนใจที่จะพัฒนาห้องสมุด โดยเฉพาะในความเป็น "ลูกแม่โคมที่รักธรรมศาสตร์สุดซึ้งหัวใจ" อาจารย์จึงมีความปรารถนาอย่างแรงกล้า ที่อยากให้เห็นหอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีหนังสือดีทุกประเภทจำนวนมากๆ อาจารย์จะกล่าวอย่างภูมิใจเสมอว่า หอสมุดธรรมศาสตร์มีหนังสือทางด้านสังคมศาสตร์มากที่สุดในประเทศไทย และอาจารย์จะกังวลเสมอถ้าได้ยินข่าวว่าหอสมุดจะทำลายหนังสือเก่า บ่อยครั้ง อาจารย์มักเสนอความคิดผ่านบรรณารักษ์ผู้เป็นกัลยาณมิตร ที่จะทำให้หอสมุดมีกิจกรรมรูปแบบต่างๆ เพื่อดึงดูดนักศึกษา อาจารย์ และผู้สนใจให้เข้าห้องสมุด หรือความคิดเรื่อง "มิตรห้องสมุด" เพื่อใช้เป็นกลยุทธ์ในการรณรงค์ให้ศิษย์เก่าทั้งหลายบริจาคเงินให้แก่หอสมุดธรรมศาสตร์ แม้แต่ตัวอาจารย์เองพร้อมกัลยาณมิตรก็ช่วยกันจัดรายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพื่อหาจัดหาทุนให้ ทั้งนี้เพราะอาจารย์เห็นว่า "ห้องสมุดนั้น เป็นครึ่งหนึ่งของคลังสมองของมหาวิทยาลัย" ถ้าสมองซีกนี้ไม่สมประกอบ พิกัดพิการ แล้วทรัพยากรบุคคลของประเทศชาติจะดีไปได้อย่างไร

ความรักการเก็บสะสมหนังสือและสิ่งพิมพ์ ความเป็นนักประวัติศาสตร์ และความเป็นนักบริหารในตำแหน่งหมายเลข 1 และ 2 ทำให้อาจารย์ชาญวิทย์เห็นคุณค่าของการจัดเก็บเอกสารที่ผ่านการปฏิบัติงานมาแล้วทั้งเอกสารการศึกษา เอกสารภารกิจด้านการเรียนการสอน เอกสารภารกิจด้านวิชาการ เอกสารภารกิจในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิ เอกสารภารกิจของความเป็นผู้บริหาร และเอกสารเบ็ดเตล็ด เช่น ภาพถ่าย บัตรประเภทต่างๆ จดหมายโต้ตอบส่วนตัว และแฟ้มข้อมูลด้านต่างๆประเภทหนังสือพิมพ์ตัด ฯลฯ เอกสารเหล่านี้มีคุณค่าในฐานะ "เอกสารทางประวัติศาสตร์" ทั้งประวัติศาสตร์บุคคล สังคม สถาบัน และอื่นๆ อาจารย์ชาญวิทย์ได้มอบเอกสารเหล่านี้ให้กับหอจดหมายเหตุแห่งชาติไปหนึ่งครั้ง เพื่อดำเนินการจัดหมวดหมู่ตามกระบวนการจดหมายเหตุและให้บริการแก่ผู้สนใจ

ด้วยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นมหาวิทยาลัยที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน และเกี่ยวพันกับประวัติศาสตร์การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของประเทศและของโลก บุคลากรในมหาวิทยาลัยได้สร้างเอกสารขึ้นจำนวนมากมาทั้งจากการปฏิบัติงานโดยตรง และโดยอ้อม อีกทั้งยังมีเหตุการณ์หลายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในมหาวิทยาลัยที่มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ของไทย และของโลก อาจารย์จึงตระหนักในคุณค่าของการมีสถานที่จัดเก็บเอกสารที่สืบกระแสการปฏิบัติงานในหน่วยงานต่างๆ หรือที่เรียกกันในภาษานักจดหมายเหตุว่า "หอจดหมายเหตุ" อาจารย์พร้อมกับกัลยาณมิตร จึงเห็นว่าน่าจะได้มีการตั้ง "หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์" ขึ้นในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เมื่อโครงการนี้เริ่มขึ้น อาจารย์ได้มอบเอกสารประเภทต่างๆของตนเองให้หอจดหมายเหตุ 2 ครั้ง เมื่อ พ.ศ. 2538 และ 2541 มีปริมาณเอกสารถึง 200 กล่อง ซึ่งเอกสารเหล่านี้ได้รับการจัด

หมวดหมู่และให้บริการแก่ผู้สนใจแล้ว เอกสารชุดนี้ มีเนื้อหาหลากหลายที่จะเป็นประโยชน์แก่นักวิจัยอย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความเติบโต ความเปลี่ยนแปลงของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เหตุการณ์สำคัญของบ้านเมือง เช่น เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 และเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 ฯลฯ

เมื่อหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์จัดตั้งขึ้น อาจารย์ชาญวิทย์รับหน้าที่เป็นประธานตั้งแต่ปี 2534-2546 อาจารย์และคณะกรรมการดำเนินงาน มีส่วนสำคัญอย่างมากในการ "บุกเบิก" ทั้งในเรื่องสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับภาระหน้าที่ของหอจดหมายเหตุ ทั้งต่อบุคลากรในมหาวิทยาลัยและบุคคลภายนอก วิธีการดำเนินการเกี่ยวกับเอกสารจดหมายเหตุ การจัดหาสถานที่ตั้ง และการติดต่อจัดหาเอกสารเข้ามาในหอจดหมายเหตุฯ อาจารย์ได้พยายามประชาสัมพันธ์หอจดหมายเหตุฯรูปแบบต่างๆ เช่น จัดสัมมนา เสวนา ฯลฯ

จนเมื่อถึงวันนี้ หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ เป็นปีกแผ่นแล้ว และมีการขยายภาระหน้าที่เพิ่มเติมด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัย ประกอบกับการปรับโครงสร้างในการบริหารระดับมหาวิทยาลัย หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ จึงปรับชื่อใหม่เป็น "หอจดหมายเหตุและประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์" ในส่วนของหอจดหมายเหตุ ได้จัดเก็บและให้บริการเอกสารชุดต่างๆที่ทรงคุณค่ามาก เช่น เอกสารชุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เอกสารชุดพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย เอกสารชุดเหตุการณ์ 6 ต.ค. 2519 ฯลฯ ในส่วนหอประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่เป็นงานนำชมนิทรรศการหอเกียรติประวัติมหาวิทยาลัย การจัดนิทรรศการชั่วคราว และจัดอบรมนักศึกษาภาคพิเศษเพื่อให้นักศึกษาารู้เรื่องราวประวัติมหาวิทยาลัยของตนเอง

จากหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ อาจารย์ชาญวิทย์ร่วมกับบรรดากัลยาณมิตรในสายวิชาการนี้ พร้อมด้วยความพยายามร่วมกันของหน่วยงานจดหมายเหตุสถาบันต่างๆทั้งภาครัฐและเอกชนในประเทศไทย ได้จัดตั้งสมาคมจดหมายเหตุสยามขึ้นเมื่อ วันที่ 4 เมษายน 2544 ซึ่งมีภารกิจสำคัญคือการถ่ายทอดความรู้ทางวิชาการจดหมายเหตุและเรื่องราวที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้เพื่อสร้างความร่วมมือและประสานงานการพัฒนามาตรฐาน และความก้าวหน้าวิชาชีพจดหมายเหตุ อันเป็นการสร้างประสิทธิภาพการบริการข้อเสนอเทศจดหมายเหตุทุรูปแบบ การพัฒนาการศึกษา การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และคุณประโยชน์ทางความรู้ต่อสาธารณชน และยังคงหวังให้เป็นองค์กรที่มีบทบาทประสานความร่วมมือกับองค์กรวิชาชีพจดหมายเหตุในระดับภูมิภาคและระดับโลกด้วย ...และอาจารย์ชาญวิทย์ ได้รับการเลือกตั้งจากคณะกรรมการให้ดำรงตำแหน่งนายกสมาคมจดหมายเหตุ ตั้งแต่ปี 2544 จนกระทั่งปัจจุบัน

มาตรฐานทางวิชาการและการดำรงชีวิต

อาจารย์ชาญวิทย์ เป็นบุคคลผู้ไม่เคยหยุดการทำงาน ไม่ว่าจะงานบริหาร งานวิชาการ ซึ่งออกมาในรูปการเขียน การพูด และการออกเดินทางเพื่อสำรวจ เพื่อศึกษา และเพื่อให้ความรู้ในฐานะ มัคคุเทศก์กิตติมศักดิ์ อาจารย์เคยตอบคำถามกัลยาณมิตรที่ถามว่า ทำไมจึงทำงานหนักกว่า "ผมสนุกกับงานพวกนี้" สำหรับอาจารย์ชาญวิทย์แล้ว ชีวิตคืองาน งานคือชีวิต ทั้งสองเป็นเรื่องเดียวกัน และด้วยการเดินผ่านกาลเวลาของยุค 60s เพราะบ่มให้อาจารย์ชาญวิทย์เป็นผู้ที่มีจิตสำนึกทางสังคมและการเมืองสูงยิ่ง เป็นบุคคลที่มั่นคงในความคิดในเรื่องเสรีภาพ อิสรภาพ ความเสมอภาค และความยุติธรรม

ดังนั้น ทั้งชีวิตและงานของอาจารย์ชาญวิทย์ จึงวางอยู่บนพื้นฐานของความสนใจในความเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์บ้านเมือง และสิ่งแวดล้อม อาจารย์จึงเป็น "นักเคลื่อนไหว นักต่อสู้ นักประท้วง" ตั้งแต่เพื่อความเสมอภาคของชนผิวดำ, สงครามเวียดนาม, การเรียกร้องรัฐธรรมนูญ ปี 2516, การเข้าเยี่ยมพวก "กบฏรัฐธรรมนูญ" 13 คน, การเป็นสมาชิกสมัชชาชนนาม้า, การเข้าร่วมในเหตุการณ์ 14 ต.ค. 16, 6 ต.ค. 19 และ 17 - 20 พ.ค. 35,

การต่อสู้ผลักดันให้ธรรมศาสตร์ประสาทปริญญาให้นักองชาน ชูจี, การเป็นนักวิชาการคนแรกๆ ไปเยือนเวียดนาม, การเขียนนักวิชาการหัวรุนแรง เหงียน คัก เวียน มาบรรยายที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, การไปเยือนสปป. ลาวตั้งแต่เพิ่งเปิดประเทศใหม่ๆ, การเข้าไปติมอร์ตะวันออกเพื่อศึกษาสำรวจเก็บข้อมูล,

กล้าที่จะออกหน้าจัดงานพิธีมรณะกรรม อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ และเป็นกรรมการวางโครงการของอาจารย์ปรีดี, กล้าที่จะนำภาพยนตร์พระเจ้าช้างเผือก ผลงานของอาจารย์ปรีดี มาเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จัก, การเคลื่อนไหวประท้วงการย้ายมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ทุกคณะจากท่าพระจันทร์ไปรังสิต, การเรียกร้องให้เปลี่ยนชื่อประเทศจากไทยเป็นสยามในรัฐธรรมนูญฉบับปี 2550, และการเคลื่อนไหวทางการเมืองภายใต้ชื่อเครือข่าย "สันติประชาธรรม" ฯลฯ อาจารย์ชาญวิทย์ยังมีความกล้าหาญทางจริยธรรมที่จะต่อสู้เพื่อความถูกต้องโดยไม่สนใจว่าตัวเองจะต้องมีตำแหน่งใดๆในระบบการบริหารของมหาวิทยาลัยและประเทศหรือไม่

อาจารย์ชาญวิทย์เป็นบุคคลที่ไม่เคยโดดเดี่ยว อาจารย์จะมีกัลยาณมิตรมากมาย ทั้งต่างเพศ ต่างวัย ต่างอาชีพ ต่างมุมมอง อาจารย์ชอบพูดบ่อยๆว่า "ปลูกไมตรีอย่ารู้ร้าง" อาจารย์ใช้ความเป็นเพื่อนอย่างสร้างสรรค์ ให้เกิดเครือข่ายในการระดมสรรพกำลังสมอง สติปัญญา สร้างทีมงานของอาจารย์ เกิดเครือข่ายในการสร้างประสิทธิภาพ และความคล่องตัวในการทำงาน ตลอดจนการระดมทุน ระดมรายได้ และความช่วยเหลือ ในปฏิสัมพันธ์กับบรรดากัลยาณมิตรและบุคคลอื่นๆ อาจารย์สำนึกในความเป็น "เสรีชน" ในความเท่าเทียมกันในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ การให้สิทธิ เสรีภาพ และให้โอกาสในการใช้ความคิด และการแสดงออกทางความคิดโดยเสรี อาจารย์ไม่ยึดเยียด ครอบงำ ความคิดของผู้อื่น สปิริตการทำงานของอาจารย์ร่วมกับทีมงานก็คือ การรับผิดชอบร่วมกัน เคารพความคิดเห็น และศักยภาพของทุกคน ซึ่งจะมีลักษณะเป็นหุ้นส่วนมากกว่าการบังคับบัญชา การทำงานร่วมกันจึงสนุก และก่อเกิดเป็นพลังขับเคลื่อนให้เกิดความสำเร็จ

อาจารย์ชาญวิทย์เป็นนักฝัน นักจินตนาการ นักริเริ่ม และนักปฏิบัติบนพื้นฐานความเป็นนักวิชาการ เป็นปัญญาชน ที่สามารถดำรงความเป็นอิสระอย่างคงเส้นคงวา ไม่หวั่นไหว เป็นนักประวัติศาสตร์ และ Humanist แนวหน้าคนหนึ่งของเมืองไทย ซึ่งมีอยู่ไม่กี่คน อาจารย์เป็นคนชื่อสัตย์ต่อวิชาชีพ ใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย ทั้งกินอยู่อย่างง่าย แต่ตัวง่ายๆ ในยามมีตำแหน่งบริหารหมายเลข 1 ก็ไม่วางแบบแผนให้ตัวเอง ใครๆก็ยังเข้าพบอาจารย์ได้เสมอ และที่สำคัญยึดมั่นในความชื่อสัตย์สุจริตในเรื่องเงินๆทองๆของหลวง ซึ่งอาจารย์มักจะถูกครหาในเรื่องนี้ เพราะการจัดทำอภิมาโพรเจ็คอยู่บ่อยๆ ทั้งๆที่โดยแท้แล้ว หลายโปรเจ็คของอาจารย์ล้วนทำให้เกิดรายรับทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่องค์กรที่อาจารย์ทำหน้าที่ให้

อาจารย์ชาญวิทย์มีความเป็นศิลปินในหัวใจ มีมุมมองโลกต่อความแตกต่างอย่างรื่นรมย์ อาจารย์ชอบเสียงเพลง ชอบร้องเพลง ชอบบทกวี ชอบภาพเขียน ภาพถ่ายและชอบมองผ่านเลนส์กล้อง ชอบดื่มกับบรรดากัลยาณมิตรคอเดียวกัน และมักคิดริเริ่มหลายๆโปรเจ็คช่วงการดื่ม อาจารย์เป็นผู้ที่รักแม่มาก หลายสิ่งทีอาจารย์ทำในชีวิตล้วนเชื่อมโยงถึง/กับแม่ ยามอาจารย์สมหวังแม่จะชื่นชมยินดีและคุยฟุ้ง ยามอาจารย์ผิดหวังโดยเฉพาะมีเหตุจาก "คน" แม่ก็จะพูดเปรยๆเชิงสอนให้ เป็นบทเรียนว่า "ฉลาด แต่ไม่เฉลียว"

มาตรฐานทางวิชาการและการดำรงชีวิตของอาจารย์ชาญวิทย์ น่าจะต้องมีอิทธิพลต่อนักวิชาการรุ่นหลังๆ โดยเฉพาะความกล้าหาญในการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพ เสมอภาค ความเป็นธรรม ที่วางอยู่บนพื้นฐานวิชาการ และจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมไทย

ด้วยคุณสมบัติของอาจารย์ชาญวิทย์ในด้านวิชาการ จริยธรรม ความกล้าหาญในการนำเสนอ "สิ่งใหม่ๆ" ทำให้อาจารย์ชาญวิทย์เป็นที่ยอมรับของนักวิชาการ ปัญญาชน เพื่อนฝูง และลูกศิษย์ จำนวนมากมาย (แม้จะมีตำแหน่งทางวิชาการเพียงแค่ "อาจารย์")
